

הברית הנכזבת:

התנועה הרוויזיוניסטית וממשלת פולין הגולה, 1945-1939*

הסידיו ומתנגדיו של מנחם בגין תמימי דעים לפחות בכך, שמינויו לתפקיד מפקד הארגון הצבאי הלאומי בסוף 1943 ציין נקודת מפנה בהתפתחות הפוליטית של היישוב היהודי בארץ ישראל. עצם בחירתו לתפקיד נתאפשרה, כידוע, רק לאחר שהשתחרר מהצבא הפולני, שבשירותו הגיע ארצה מברית המועצות באמצע 1942. למעשה, לא קיבל הטוראי בגין שחרור מלא, כי אם חופשה לתקופה של שנה אחת בלבד. החופשה הוענקה לו כדי שיוכל להצטרף למשלחת של חיילים יהודים מארץ ישראל, כולם חברי התנועה הרוויזיוניסטית, שעמדה לצאת לארצות הברית במגמה לנהל שם פעולות הסברה למען ממשלת פולין הגולה בלונדון.¹ המשלחת לא יצאה, בסופו של דבר, עקב התנגדותם של השלטונות המנדטוריים, אך בגין מעולם לא קיבל כל פקודה רשמית לשוב אל שורות הצבא.² כך נפתח פרק חדש בתולדות

* המחבר מודה למוסד ע"ש צ'לס בראון (Charles Brown Foundation) ולקרן ע"ש ברנשטיין-מסלנסקי (Bernstein-Maslansky Fund) על תמיכתם במחקר זה.
1. מכתב ראש המחלקה הפוליטית, משרד ההגנה הלאומית של ממשלת פולין, אל שר ההגנה הלאומית, 10.11.1944, ארכיון יד ושם (להלן: אי"ש) 025/72. ראה גם Eric Silver, *Begin: A Biography*, London 1984 (להלן: סילבר), עמ' 40-41. עבודות אחרות הדנות בפרשת השתחררותו של בגין אינן מזכירות כלל את תנאי השחרור, או שהן מציגות אותו כבלתי-מותנה. השווה דוד ניב, מערכות הארגון הצבאי הלאומי, ג', תל אביב 1967, עמ' 276-274; Eitan Haber, *Menahem Begin: The Legend and the Man*, New York 1978, pp. 135-137; Gertrude Hirschler and Lester S. Eckmann, *From Freedom Fighter to Statesman: Menahem Begin*, New York 1979, p. 70; Stefan Korbonski, "[An] Unknown Chapter in the Life of Menahem Begin and [the] Irgun Zvai Leumi", *East European Quarterly*, XIII:3, 1979 (להלן: קורבונסקי), עמ' 373-379.

2. מעמדו של בגין בעיני השלטונות הפולנים לאחר ביטול המשלחת אינו ברור. מרק (מאיר) קהאן, שנטל חלק פעיל במאמצים לשחרר את בגין, טוען שהלה מעולם לא נקרא לשוב אל שורות הצבא, וזאת בהסכמת הפולנים (סילבר, עמ' 41). לעומת זאת, המסמך הפולני שצוטט לעיל קובע, כי בגין "מבוקש על ידי השלטונות הפולניים והאנגליים בגלל פעילות טרוריסטית." מסמך פולני אחר מתייחס למעמדם של שני חיילים אחרים, טרלר וקרישק, שהיו אמורים לצאת יחד עם בגין לארצות הברית. לפי מסמך זה, חיילים אלה אמנם לא נקראו לשוב לצבא, אך זאת "מפני שהם מתחבאים, וכתוצאה מכך [...] אי אפשר למסור לידיהם את צו הקריאה." ממסמך זה עולה גם, ששני החיילים האלה קיבלו,

היישוב: שבועות ספורים לאחר השתחררותו של בגין מהצבא וכניסתו לתפקידו החדש, הכריז האצ"ל על מרד נגד בריטניה הגדולה. המשך קורות חייו הפוליטיים של ראש ממשלת ישראל השישי מוכר למדי; אך תחילת הפרשה – כלומר, הנסיבות בהן הצליח להשתחרר מהצבא הפולני – מעוררת שורה של שאלות, שעד כה לא זכו לבדיקה כלשהי: מניין, למשל, הרעיון לרתום חברים מן התנועה הרוויזיוניסטית למפעל ההסברה הפולני בארצות הברית? כיצד נתגבשה התכנית לשגר את המשלחת, שאליה היה בגין אמור להצטרף? מה קיוו הפולנים להשיג משיתוף פעולה דווקא עם תנועת מיעוט בתוך המחנה הציוני? מדוע הסכימו גורמים רוויזיוניסטיים לשרת את ענייני התעמולה הפולנית? נראה כי את כל השאלות הללו יש לראות כהיבטים ספציפיים של שאלה רחבה יותר: מה היה טיב היחסים בין התנועה הרוויזיוניסטית לבין הממשלה הפולנית בתקופת מלחמת העולם השנייה? דומה, ולו רק מעצם מעורבותו של בגין בפרשה, שהתשובה לכך משמעותית לכל המתעניין ברקע ההיסטורי להתהוותה של המדינה היהודית.

א

בין האנשים הרבים שנטלו חלק בפרשת השתחררותו של בגין מהצבא הפולני היה מפקד לשעבר של משרד החוץ הפולני, ויקטור טומיר דרימר (Drymmer). דרימר, שהגיע לארץ ישראל כפליט (לא במסגרת הצבא הפולני), נתבקש על ידי גורמים רוויזיוניסטים בכירים להתערב אצל ממלא מקום מפקד הצבא, הגנרל מ. טוקו'בסקי (Tokarzewski) (אותו הכיר מימי הלגינות של פילסודסקי במלחמת העולם הראשונה) ולשרלו בעניין הוצאת הטוראי היהודי מיחידתו.³ יש להניח שמאמציו אכן השפיעו על השתלשלות העניינים, שכן צו החופשה של בגין נחתם דווקא על ידי טוקו'בסקי.⁴

בניגוד לבגין, שחרור בלתי מוגבל; ומסתבר, שדווקא בגלל השחרור המלא שניתן להם בזמנו, לא יכלה עצם ירידתם למחתרת להיחשב לאחר מכן לעריקה. מכתב מ. הייצמן (Heitzman), ראש המחלקה הפוליטית, משרד ההגנה הלאומית, אל הגנרל י. זאינץ (Zajac), 13.11.1944, איו"ש 025/72. אם כן, דומה שיש נטיס לדברי מפקד הצבא הפולני במזרח התיכון, הגנרל ולדיסלאב אנדרס (Anders), כאילו בגין נחשב לעריק, שכן בגין לא קיבל שחרור מלא, כי אם חופשה מוגבלת בלבד, כך שהנסיבות שמנעו את היכלותם של טרלר וקרשיק ברשימת העריקים לא היו תקפות במקרה שלו. Władysław Anders, *Bez ostatniego rozdziału. Wspomnienia z lat 1939-1946*, Newtown, Wales 1949, p. 201

במפורש למעמרו של בגין, לא ניתן להגיע למסקנה ודאית.

3. קורבונסקי, עמ' 376-377.

4. מכתב ראש המחלקה הפוליטית, 10.11.1944 (ראה הערה מס' 1).

לדרימר היו קשרים עם התנועה הרוויזיוניסטית בפולין עוד לפני המלחמה. ממצחית 1935 ועד פרוץ המלחמה הוא כיהן כמנהל המדור למדיניות ההגירה (Wydział Polityki Emigracyjnej) במחלקה הקונסולרית של משרד החוץ הפולני. בתפקיד זה היה ממונה על ביצוע המדיניות הרשמית של הממשלה הפולנית, שחתרה להגירה מרצון של מרבית יהודי פולין בתוך תקופה קצרה.⁵ כדי לקדם מדיניות זו, תמכה ממשלת פולין באופן פעיל בדרישה להקים לעם היהודי בית לאומי בארץ ישראל.⁶ בנוסף לכך סייעה בחשאי גם ל"הגנה" וגם לאצ"ל, ברכישת נשק ותחמושת ובאימון צבאי של צעירים יהודים העתידים להתגייס לשני הכוחות, ואף עודדה פעולות העפלה.⁷ דרימר היה אחראי לניהול המגעים היום-יומיים עם התנועה הציונית (ההסתדרות הציונית והתנועה הרוויזיוניסטית), וכך הכיר מנהיגים ציונים רבים.

באמצעות תמיכה זו ביקשה ממשלת פולין לא רק לאפשר ולהקל את עלייתם של המוני מהגרים יהודים בכוח, אלא אף לכרות מעין ברית פוליטית עם התנועה הציונית, על כל אגפיה ומוסדותיה. היא קיוותה שמנהיגי הציונות, בפולין ובעולם כולו, ישתפו עמה פעולה בעידוד היציאה ההמונית של היהודים ובארגונה, ובד בבד יחדלו ממהאוותיהם על האנטישמיות הגוברת בעם הפולני ועל חוסר השוויון של האוכלוסיה היהודית. הממשלה הפולנית דאגה מאוד למעמדה הבינלאומי, וראתה במחאות יהדות העולם נגד מדיניותה האנטי-יהודית פגיעה בתדמיתה בארצות המערב.⁸ לפיכך שאפה ליצור מצב, שבו יודו הציונים בחוסר הטעם שבהמשך המאבק על זכויות יהודי פולין, וימקרו את תשומת הלב בהכנות ליציאתם.

5. על מדיניות ההגירה ראה, למשל, עמנואל מלצר, מאבק מדיני במלכות: יהודי פולין 1935-1939, תל אביב 1982 (להלן: מלצר, מאבק), עמ' 140-142, 313-319; הנ"ל, "הדיפלומאטיה הפולנית ובעיית ההגירה היהודית בשנים 1935-1939", גל-עזר, א' (1973) (להלן: מלצר, דיפלומאטיה), עמ' 211-249; W.T. Drymmer, "Zagadnienie żydowskie w Polsce w latach 1935-1939", *Zeszyty Historyczne*, XIII (1968) pp. 55-77; J. Beck, *Dernier Rapport: Politique Polonaise 1926-1939*, Paris n.d., pp. 138-140; Władysław Pobog-Malinowski, *Najnowsza historia polityczna Pawel Polski*, II. Wydanie, London 1983 (להלן: מלינובסקי), pp. 807-821; Pawel Korzec, *Juifs en Pologne: La question juive pendant l'entre-deux-guerres*, Paris 1980. (להלן: קורץ, יהודים), עמ' 249-250.
6. ראה מלצר, דיפלומאטיה, עמ' 215-217; מלינובסקי, עמ' 813-819; קורץ, יהודים, עמ' 250-259.
7. ראה מלצר, מאבק, עמ' 334-337; מלינובסקי, עמ' 819-821.
8. השווה, בין השאר, מכתב י. בק (Beck), שר החוץ הפולני, אל שליח פולין ליד חבר הלאומים, Poland Ambasada (להלן: Hoover Institution Archives (HIA)), 14.1.1938, (Nr. E.I.851-e/12), מיכל 65, תיק 4.

ברם, מרבית מנהיגי הציונות הפולנית והעולמית לא היו מוכנים לשתף פעולה על בסיס זה. הם המשיכו לראות בהגנה על זכויות היהודים בארצות מגוריהם חובה ציונית בסיסית, וסירבו להיכנע למה שנראה להם כסחטנות מצד משטר אנטישמי מובהק.⁹ הרוויזיוניסטים, לעומת זאת, גילו עניין רב ברעיון הברית עם הממשלה הפולנית. רעיון זה עלה בקנה אחד עם "תכנית האבקואציה" של מנהיגם, זאב ז'בוטינסקי, לפיה יש להעלות לארץ ישראל, תוך עשר שנים, כמיליון וחצי יהודים ממרכז אירופה וממזרח, בכללם 750,000 מפולין. ז'בוטינסקי הניח כי ניתן לבצע פיגוי המוני בסדר גודל כזה רק בעזרת ממשלות המדינות שמהן יצאו היהודים; לכן סבור היה שלממשלת פולין ולתנועתו אינטרס משותף חזק.¹⁰ הוא גם התייחס בפחות חומרה מהציונים הלא-רוויזיוניסטים לגילויי האנטישמיות בחברה הפולנית. "ההסתערות על היהודים בפולין (להבריל מגרמניה) לא היתה תנועה הנובעת מתוך רגש או מתוך השקפות שבאמונה", כתב; אדרבא, היא היתה נעוצה, לדבריו, בראש ובראשונה בעובדה האובייקטיבית, שהיהודים היוו כעשרה אחוז מכלל האוכלוסיה בפולין וכשליש מהאוכלוסיה העירונית; כך תפסו, כניכול, את מקומם של המוני איכרים פולנים, שביקשו, כתוצאה מהגברת תהליך התיעוש בארצם, לעזוב את הכפר ולהשתלב בכלכלה העירונית המתפתחת.¹¹ אנטישמיות מסוג זה, שנקראה בלקסיקון הפוליטי של ז'בוטינסקי "האנטישמיות של דברים" – להבריל מן "האנטישמיות של בני האדם" שאפיינה את יחס העם הגרמני ליהודים – היתה בעיניו תופעה מובנת ואף נסלחת, ולדעתו לא היה כל טעם לדרוש מהממשלה הפולנית להתייצב כנגדה.¹² הוא התייחס באמון רב להצהרות המנהיגים הפולנים על כוונתם להגיע לפתרון הוגן וצודק של הבעיה היהודית בארצם, והיה מוכן אפוא לזנוח במידה מסוימת את המאבק הפומבי על זכויות היהודים בפולין.¹³

9. השווה אנשל רייס, בסערות התקופה, תל אביב 1982, עמ' 179-186. ראה גם מלצר, מאבק, עמ' 328-329.
10. ראה י. בנארי, תוכנית האבקואציה של ז'בוטינסקי וחזונו את גורל יהודי פולין, תל אביב 1969; J. Schechtman, *Fighter and Prophet: The Vladimir Jabotinsky Story - The Last Years*, New York 1959 (להלן: שכטמן), עמ' 334-347.
11. זאב ז'בוטינסקי, המדיניות הציונית, ירושלים 1946, (להלן: ז'בוטינסקי, מדיניות), עמ' 160-167.
12. שם, עמ' 167.
13. השווה דבריו של ז'בוטינסקי בישיבה של חברת הרופאים והמהנדסים בוורשה (על פי אונוער וועלט, 30.9.1936): "אין כל טעם לטעון שאנו, יהודי הגולה, נמצאים שם על פי זכות ולא בחסד". באתו נאום וכן בהודמנויות אחרות הכחיש ז'בוטינסקי מכל וכול כי בכונתו לנטוש את המאבק על שוויון זכויות, אך דומה שהכחשה זו נבעה בעיקר מחששו שמא יתפרש פיגוי יהודי פולין בדעת הקהל כבריחה מתוך כפייה במקום כיצאה מרצון. שיחה פרטית שניהל בסוף 1937 עם א. שמיגלי-רידז (Smigly-Rydz). ראש הצבא

גישה זו ערבה, ללא ספק, לאוזני המנהיגים הפולנים, והיא הקנתה לתנועה הרוויזיוניסטית אהדה רבה בחוגי השלטון. מאז הכריז ז'בוטינסקי על תכנית האבוקאציה שלו בספטמבר 1936, זכו הרוויזיוניסטים לייצוג פוליטי ממשרד החוץ הפולני,¹⁴ ואף קיבלו אשראי מתקציב המחלקה הקונסולרית בסך 212 אלף ז'לוצ'ים (zlotych), כ-42 אלף דולר.¹⁵ אף גורם יהודי אחר לא זכה ליחס מיוחד כזה, וברור שהממשלה רצתה מאוד בחיזוק מעמדם של הרוויזיוניסטים בזירה הפוליטית הפנים-יהודית. מאידך, פעלו גם שיקולים מעשיים ועקרוניים נגד הבעת תמיכה גלויה ובלתי מסויגת ברוויזיוניסטים. השיקול המעשי העיקרי היה נעוץ בעובדה, שהשליטה הבלעדית על חלוקת רשיונות עלייה לארץ ישראל היתה בידי הסוכנות היהודית, שמסגרתה פרשו הרוויזיוניסטים בשנת 1935, בהקימם את ההסתדרות הציונית החדשה (הצ"ח). ממשלת פולין היתה, כמובן, מעוניינת במתן מרב רשיונות העלייה ליהודים פולנים; בשלב מסוים אף דרשה מהסוכנות היהודית להקציב לא פחות מ-50% מכלל הרשיונות לאזרחי פולין, ולהרשות לה לפקח על חלוקתם.¹⁶ לפיכך נאלצה הממשלה לשמור על יחסים תקינים גם עם הסוכנות היהודית, למרות הטגנה שרחשה לחוגים המקורבים לה, בשל המשך מחאותיהם במערב על מצב היהודים בפולין.¹⁷ היא הבינה היטב, כי כל התקרבות למחנה הרוויזיוניסטי הפורש עלולה לפגוע במטרה זו.¹⁸ לשיקול מעשי זה נוסף גם שיקול עקרוני: לצד תמיכתה בהקמת בית לאומי יהודי בארץ ישראל, ביקשה ממשלת פולין לעודד הגירת יהודים לארצות אחרות, נוסף על ארץ ישראל, ואילו הרוויזיוניסטים שללו מכל וכול את החיפוש אחר טריטוריות נוספות או חלופיות.¹⁹ מסיבות אלו ואחרות

- הפולני והאיש החזק ביותר בממשלה, הוא הוכיח את המנהיג הפולני על גילויי האנטישמיות בארצו, וכן הזהיר, כי אלה עלולים לסכן את הצלחתה של תכנית האבוקאציה. ראה שכטמן, עמ' 357-358.
14. השווה, בין השאר, תזכיר א. ראצ'ינסקי (Raczynski), שגריר פולין בלונדון, 17.12.1936, HIA-US, (No. 851-e/103), מיכל 66, תיק 14; "Rozmowa Sekretarza Michalowskiego z prof. Akzinem", (zal. do No. 851-e/103) 27.5.1937; שם; A. Abrahams, "Conversation at the Polish Embassy", 14.5.1939 ארכיון מכון ז'בוטינסקי, תל אביב (להלן: אמ"ז), ג' 7/1/43.
15. מכתב ז'בוטינסקי אל א. זריכטה (Zarychta), סגן מנהל המרור למדיניות ההגירה, 12.5.1939, אמ"ז 14/5/43; צילום של המכתב מופיע אצל דרימר, עמ' 77, וכן אצל קורבונסקי, עמ' 378.
16. מלצר, מאבק, עמ' 160.
17. השווה, בין השאר "Raport delegacji RP w Genewie w sprawie... HIA-US, Narodowego Kongresu Zydowskiego", 22.9.1936, מיכל 65, תיק 7.
18. ראה מלצר, מאבק, עמ' 326.
19. שם, עמ' 325.

השתדלה הממשלה לטפח קשרים עם חוגים רחבים ככל האפשר בקרב היהדות הפולנית והעולמית, ומעולם לא ראתה בשיתוף הפעולה בינה לבין הרוויזיוניסטים ברית אקסקלוסיבית.

אין לדעת, כמובן, כיצד היו מתפתחים היחסים בין ממשלת פולין לרוויזיוניסטים, לולא פרצה ב-1 בספטמבר 1939 מלחמת העולם השנייה. פלישת הבזק של הכוחות הגרמניים והתמוטטות צבא פולין ערערו את אמון העם הפולני במנהיגיו, והביאו למהפך בחוגי השלטון. המנהיגות החדשה, שצמחה הן במחתרת בפולין הכבושה והן בגולה בארצות המערב, באה בעיקר מחוגי האופוזיציה לשעבר.²⁰ ממשלת פולין הגולה, שקמה בצרפת ב-30 בספטמבר 1939 בראשות הגנרל ולדיסלאב שיקורסקי (Sikorski), מיהרה מיד עם כינונה להדגיש את ההבדלים המהותיים בינה לבין המשטר הקודם: לעומת הנטיות האנטי-דמוקרטיות שאפיינו את ממשלות פולין מאז ההפיכה של פילסודסקי במאי 1926, הבטיחו מנהיגי הממשלה הגולה להקים בארצם לאחר השחרור משטר ליברלי למופת, שיכבד את עקרונות שלטון החוק ויעניק שוויון זכויות לכל האזרחים.²¹ סביר היה להניח, אם כן, כי הממשלה החדשה תסתייג מעמדת קודמתה בשאלה היהודית, ותדחה את רעיון ההגירה ההמונית כפתרון לשאלה זו.²² אם כך, אפשר היה גם לצפות לשינוי ביחס השלטונות הפולנים החדשים לתנועה הרוויזיוניסטית.

מתברר שלא כך היו פני הדברים במציאות. רעיון ההגירה כפתרון לבעיה היהודית לא היה נחלתם הבלעדית של חוגי השלטון הקודמים; אדרבא, בשנים שלפני המלחמה הוא היה מקובל כמעט על כל הזרמים הפוליטיים בפולין, הן בימין והן בשמאל, ובין המפלגות שהרכיבו את הממשלה הגולה היו כאלה שאף דגלו רשמית בגישה זו.²³ נטיות אלה של הממשלה הגולה קיבלו, ללא ספק, חיזוק

20. ראה, בין השאר, Eugeniusz Duraczynski, *Kontrowersje i konflikty, 1939-1941*, Warszawa 1977, pp. 58-66

21. השווה הצהרותיו של שיקורסקי מ-6.10.1939 ו-19.12.1939, אצל Michal Kwiatkowski, *Rząd i Rada Narodowa RP*, Londyn 1942, pp. 14, 19

22. הממשלה עודדה את ההנחה הזאת, אולם מסיבות שתובהרנה להלן נמנעה בשנה הראשונה למלחמה מלאשרה במפורש. על כך ראה Pawel Korzec, "General Sikorski und seine Exilregierung zur Judenfrage in Polen im Lichte von Dokumenten des Jahres 1940", *Zeitschrift fuer Ostforschung*, XXX:2 (1981) (להלן: קורץ, תעודות), עמ' 219-261.

23. ממשלת פולין הגולה נשענה בשנים 1939-1941 על קואליציה של ארבע מפלגות: המפלגה הלאומית (Stronnicstwo Narodowe), מפלגת העבודה הנוצרית (Stronnicstwo Pracy) מפלגת האיכרים (Stronnicstwo Ludowe) והמפלגה הפולנית הסוציאליסטית (Polska Partia Socjalistyczna - PPS). שלוש המפלגות הראשונות הכריזו רשמית בין השנים 1938-1935 על הצורך לזרז את ההגירה ההמונית של היהודים מפולין, תוך הדגשת הנזק הנגרם לעם הפולני כתוצאה מהאחוז הגבוה של יהודים החיים בקרב.

מכמה דינים וחשבונות שהגיעו אליה מפולין הכבושה בחדשים הראשונים למלחמה, ושבהם צוין, כי יחס "המוני העם הפולני [...] ליהודים הוא עוין ביותר, לעתים קרובות אף חסר רחמים." ברו"חות אלו נרמז, שאם רוצה הממשלה לקיים את אמון העם, עליה להימנע ככל האפשר מלהצטייר בעיני ההמונים כאוהדת יהודים.²⁴ רושם חזק במיוחד עשה, מן הסתם, תזכיר ששלח מוורשה במרץ 1940 רומן קנול (Knoll). לשעבר שגריר פולין בברלין, שבו נאמר בצורה שאינה משתמעת לשתי פנים, כי לאחר המלחמה לא יסבול העם הפולני את שובם של היהודים למקומות מגוריהם ולעמדותיהם הכלכליות הקודמות. "בנסיבות כאלה," כתב קנול, "לא נוכל עוד לבחור בין המצב הקודם לבין הציונות, אלא בין הציונות לבין ההשמדה (sjonizm albo eksterminacja)."²⁵ שר הפנים בממשלה הגולה, סטניסלאב קוט (Kot), התלהב מההצעה של קנול להעביר את כל יהודי פולין לאחר המלחמה לאזור יהודי אוטונומי, שיוקם בחסות פולנית בחוף הצפוני של הים השחור. הוא אף הזכיר תכנית זו באפריל 1940 בפגישה עם שני מנהיגים יהודים מאנגליה, זליג ברודצקי וליאונרד שטיין.²⁶ גם שיקורסקי עצמו תמך באותה תקופה שלא בפומבי ב"פתרון בין-לאומי" לשאלת היהודים – ביטוי ששימש בחוגים דיפלומטיים באירופה מסווה לרעיון ההגירה.²⁷

ברם, ראשית מלחמת העולם השנייה לא היתה עיתוי נוח להעלאת רעיון ההגירה היהודית באופן גלוי. ארגונים ומוסדות יהודיים הפעילו לחץ על הממשלה הגולה החל מסוף 1939, ודרשו ממנה לפרסם הצהרה רשמית, שבה היא מתכחשת

המפלגה הסוציאליסטית נמנעה, אמנם, מלקבל החלטה רשמית ברוח זו, אך היו בה גורמים רבי השפעה שצירפו את קולותיהם לאלה שדרשו לזרז את יציאתם של היהודים.

ראה Joel Cang, "The Opposition Parties in Poland and their Attitudes towards the Jews and the Jewish Problem", *Jewish Social Studies*, I:2, pp. 241-256

24. ראה, למשל, David Engel, "An Early Account of Polish Jewry under Nazi and Soviet Occupation Presented to the Polish Government-in-Exile, February 1940", *Jewish Social Studies*, XLV:1, pp. 1-16

25. "Z memorialu R. Knolla, Warszawa", אי"ש, 025/89; ההרגשה במקור. קנול השתמש במונח "ציונות" כשם נרדף ל"יציאת המוני היהודים מאזורים גדולים באירופה", לא דווקא לארץ ישראל, אלא לכל טריטוריה בטוחה.

26. קוץ', תעודות, מס' 13,12. התגובה של המנהיגים היהודים (שניהם ציונים לא-ריוזיוניסטים) היתה שלילית ביותר, והממשלה גנזה מיד את הרעיון. השווה: Selig Brodetsky, *From Ghetto to Israel*, London 1960, p. 198. לציפייה שרווחה בחוגים פוליטיים פולניים בשנים הראשונות למלחמה, שהמלחמה תביא לפירוקה של ברית המועצות ולהחזרת ההשפעה הפולנית בכל האזור שממערב לנהר הדנייפר.

27. מכתב שיקורסקי אל ז'. גודאר (Godart), 31.5.1940 (Nr. 630/PC/16/40), Archiwum Instytutu Polskiego (להלן: AIP), PRM. 15a/8, על שם הגנרל שיקורסקי,

כמפורש למדיניות הממשלה הקודמת בשאלת היהודים, ומבטיחה שוויון זכויות מלא ליהודים בפולין המשוחררת.²⁸ דרישה זו הביכה את הממשלה, במיוחד על רקע גל של תלונות מצד חיילים יהודים בגייסות הפולניים בצרפת על יחס עוין כלפיהם, ומאמרים בעלי נימה אנטי-יהודית, שהופיעו בעיתונות הפולנית בצרפת ובאנגליה. היא לא היתה מוכנה להיענות לה, אך גם התקשתה לדחותה. טענותיה, כי שוויון זכויות ליהודים הוכחש, למעשה, בהצהרת העקרונות הכללית שלה, נראו כתרגילי התחמקות, ואף תרמו להידרדרות מסוימת בתדמיתה הציבורית כארצות המערב.²⁹ מצב זה עורר את זעם השלטונות הפולניים, שראו בדרישה היהודית ביטוי לחוסר ירירות ולחוסר רצון טוב כלפיהם.³⁰

בנסיבות אלו שמחה, מן הסתם, ממשלת פולין ללמוד כי ז'בוטינסקי והרוויזיוניסטים מסתייגים מדרישה זו. במאמר שנכתב חודשים ספורים לפני מותו הכריז ז'בוטינסקי, כי לדעתו "לא תהא כל תועלת בדבר, אם נדרוש מן הממשלה הפולנית בגולה שתכריז על הברים, שרק פולין שתוקם מחדש תוכל להגשימם". הוא הסביר, כפי שעשה פעמים רבות גם לפני המלחמה, כי כל עוד יהיו היהודים כ-10 אחוז מכלל האוכלוסיה הפולנית, מן הנמנע הוא "שהיהודים בפולין יהיו מאושרים, כמו היהודים באנגליה" – בין אם תרצה בכך הממשלה הפולנית בין אם לאו. "לא ייתכן כל שיווי זכויות ולא ייתכנו כל חיים חברתיים בריאים בכל אירופה המזרחית-מרכזית בדרך כלל, הזהיר, "כל עוד לא תינתן להמונים היהודים האלה הזדמנות מלאה ומכובדת לעזוב את כל אותן עמדות אשר אבדו להם ללא תקנה". אמנם יחד עם זאת הכריז ז'בוטינסקי, כי "מחובתה של הממשלה הפולנית הנלחמת לצדן של בנות הברית לערוב לשיווי זכויותיהם של כל האזרחים בפולין העתידה לקום:" אך במקביל הוסיף, כי "חוץ מזה מוטלת עליה חובה מוסרית

28. קו'ץ, תעודות, מס' 1, 2, 4, 5, 6; השוה: "New Polish Government and the Jews", *Jewish Chronicle*, 24.11.1939

29. "Jewish Influence", *Evening Standard*, 20.8.1940; "Poles Publish: השוה בין השאר: Anti-Semitic Paper", *Daily Herald*, 21.8.1940; "The Polish Julius Streicher", *New Review*, 29.8.1940; "Warsaw Group Start 'Streicher' Journal in London", *Cavalcade*, 7.9.1940; "Poles and Jews", *New Statesman and Nation*, 7.9.1940; Waclaw Jedrzejewicz, *Poland in the British Parliament, 1939-1945*, New York 1946, I, pp. 435-464

30. אמריקה במלחמת העולם השנייה, גל-עד, ו', (1982), עמ' 169-171.
השוה, בין השאר, קו'ץ, תעודות, מס' 2, 10; יומן שווארצבארט, 25.8.1940, "איו"ש
"Protokol posiedzenia Rady Ministrow", 28.8.1940, AIP-PRMK. M2/745

להזהיר את בנות הברית האלה, שפולין לבדה לא תוכל לשאת בעומס הפתרון של בעיה עולמית, כגון הבעיה היהודית בפולין.³¹

אין להתפלא, אפוא, שכבר בחודשים הראשונים למלחמה החלה רווחת בקרב הממשלה הגולה – כמו בקרב קודמתה – הדעה, כי כדאי להשקיע מאמצים ומשאבים בהידוק היחסים עם התנועה הרוויזיוניסטית. כבר בינואר 1940 הביע השגריר הפולני בלונדון, אדוורד רצ'ינסקי (Raczynski), את הדעה שעל ראש הממשלה שיקורסקי לפתח קשרים אישיים עם ז'בוטינסקי. רצ'ינסקי, שנחשב בתקופה שלפני המלחמה לבן טיפוחו של אדריכל מדיניות ההגירה היהודית, שר החוץ דאו, יוזף בק (Beck), טען שהמנהיג הרוויזיוניסטי "שמר תמיד אמונים לפולין [...], ויש לו השפעה מסוימת באמריקה, בייחוד בקרב הדרו היהודי הצעיר."³² יוזף רטינגר (Retinger), המזכיר הפרטי של שיקורסקי, הצהיר כי הרוויזיוניסטים הם "הקבוצה הדינמית ביותר ביהדות", ואף יעץ לשר הפנים קוט לעמוד אתם "בקשר הדוק."³³ גם חוגים פולניים רשמיים בארצות הברית גילו עניין בהידוק המגעים עם הרוויזיוניסטים. שגריר פולין בווישינגטון, יז' פוטוצקי (Potocki) – אף הוא ממקורביו לשעבר של בק – עודד את הקונסול הכללי הפולני באוטאוה, ויקטור פודוסקי (Podoski), לקיים שיחות עם נציג הרוויזיוניסטים בקנדה, אליהו גינבורג.³⁴ מנכ"ל מרכז ההסברה הפולני בניו יורק, סטפן רופ (Ropp), רמז בדו"ח פוליטי מסוף 1940, כי בין כל המוסדות והארגונים היהודיים בארצות הברית, עשויים רק הרוויזיוניסטים לתמוך באינטרסים הפולניים, גם אם אלה יתנגשו ביעדי המלחמה של בעלות הברית הגדולות.³⁵ גם בתזכיר שהוכן בשגרירות הפולנית בווישינגטון באפריל 1941, בעת ביקורו של שיקורסקי באמריקה, ושנושאו השאלה היהודית, הודגש כי "עמדת הרוויזיוניסטים נראית מקבילה לאינטרסים שלנו."³⁶

דומה כי מדינאים אלה העריכו, שהתעמולה הרוויזיוניסטית בארצות הברית ובאנגליה עשויה לתמוך בטענתם בדבר הצורך בפתרון בין-לאומי לשאלת היהודים בפולין, ובכך להשפיע על מנהיגי מעצמות המערב למצוא לאלתר מקומות מתאימים לקליטת המוני מהגרים יהודים ממזרח-אירופה בתום המלחמה. במשך

31. ז'בוטינסקי, מדיניות, עמ' 170-172. מתברר שז'בוטינסקי הביע דעות דומות בשיחות פרטיות עם פקידים פולניים. השווה מכתב ס. גרושקה, הקונסול הכללי הפולני בניו יורק, אל קוט, 16.1.1941, AIP-A.9. V/2.

32. קוז'ץ, תעודות, מס' 3.

33. שם, מס' 13.

34. השווה מכתב פוטוצקי אל שר החוץ הפולני, 1.6.1940, HIA (Nr. 851-e/SZ/tjn-67), חטיבת הממשלה הפולנית (להלן: PG), מיכל 499, תיק "Zydzi".

35. Stefan Ropp, "Sprawozdanie polityczne", 10.12.1940, AIP-KOL. 5/3.

36. "Notatka w sprawie zydowskiej", 11.4.1941, HIA-US, מיכל 64, תיק 1.

השנתיים הראשונות למלחמה השתדלו פקידים פולנים להפגיש נציגים של התנועה הרוויזיוניסטית עם אנשי מפתח בארצות אלה לרבות עיתונאים, אנשי כמורה ואף מנהיגים פוליטיים בכירים.³⁷ באוגוסט 1940, למשל, הורה שר החוץ הפולני, אוגוסט זלסקי (Zaleski), לציר הממשלה בליסבון, קרול דוביץ' (Dubicz), לעזור ככל האפשר לרוויזיוניסט הפולני שמואל כ"ץ להשיג אשרת כניסה לארצות הברית, כדי שיוכל לעסוק שם בפעילות למען התנועה.³⁸ הממשלה גם ניסתה לעזור לרוויזיוניסטים לפרסם את דעותיהם בכלי התקשורת בארצות המערב. בפברואר ובמרס 1941 פתח הביטאון הפולני הרשמי-למחצה בשפה האנגלית, Free Europe, את טוריו לנציגי הרוויזיוניסטים הרי שנור (Shnurr) ואברהם אברהמס (Abrahams), ואף העניק להם את זכות התגובה כאשר הותקפו על ידי גורמים יהודיים עוינים.³⁹ בנוסף לכך, נראה שבשנת 1941 נתנה הממשלה מענק כספי למוסדות התנועה, כדי לעזור להם בתחום ההסברה.⁴⁰

37. השווה מכתב ב. אקצין אל נשיאות הצ"ח, 15.5.1940, אמ"ז, פא"ז; פרוטוקול משיבת נשיאות הצ"ח, ניו יורק 12.4.1941, שם, ג 3/1/52.
38. מברק זלסקי אל הצירות הפולנית בליסבון, 29.8.1940 (מס' 130), HIA-PG, מיכל 499, תיק "Zydzi". זלסקי הזהיר, עם זאת, כי כ"ץ אינו נחשב לשליחה של הממשלה.
39. *Free Europe*: Harry Shnurr, "Peace and the Jews"; 7.2.1941; Abraham Abrahams, "Toward the Solution of the Jewish Problem," 7.3.1941; M. Lachs, "Letter to the Editor," 4.4.1941; H. Shnurr and A. Abrahams, "Letter to the Editor," 2.5.1941; העיתון *Free Europe* נתמך על ידי תרומות מנציגותיהן של כמה ארצות כבושות באנגליה, לרבות משרד ההסברה הפולני.
40. לימים קבלו גורמים רוויזיוניסטים, שבתקופת כהונתו של אברהם אברהמס כראש המחלקה המדינית של התנועה, קיבל מענק מהממשלה הפולנית ללא אישור הנשיאות, וכך מכר כביכול את התנועה לאינטרס זר. ב-1944 קבע בית-דין מפלגתי מיוחד, כי אברהמס אכן קיבל מענק ללא אישור, אם כי מעשהו נבע מאי-הבנה ונעשה כתום לב. השווה "Judgement of the Special Party Court..." אמ"ז 3/8. למרבה הצער, אין התעוד הפולני שבידינו מאפשר להאיר באופן חד-משמעי את נושא התמיכה הכספית. ידוע, כי כאשר שאל אברהמס את רטינגר בפגישתם הראשונה, באפריל 1940, "אם תהיה הממשלה הפולנית מוכנה לתמוך כספית בתעמולה הרוויזיוניסטית בארצות הנייטרליות, ובעיקר בארצות הברית," השיב האחרון, כי האמצעים הכספיים של הממשלה מוגבלים מאוד (קו"ץ, תעודות, מס' 13). רטינגר סבר, עם זאת, שליהודים קל יותר לנהל פעולות הסברה בארצות הברית מאשר לפולנים, ודומה שאלמלא האילוצים התקציביים היה משתדל למצוא דרך להשיג את העזרה המבוקשת. שנה לאחר מכן, בעת ביקורו של שיקורסקי בארצות הברית, ביקש בנימין אקצין מרטינגר, שהממשלה "תעזור לנו כעבודת התעמולה שלנו, מה גם שאנו מתכוונים להקים שבועון ושירות ידעיות" (פרוטוקול משיבת נשיאות הצ"ח, ניו יורק 12.4.1941, אמ"ז, ג 3/1/52). לפי מקורות רוויזיוניסטיים, התחמק רטינגר מתשובה. אלא שבינתיים התחיל אברהמס לפתח קשר ישיר עם משרד ההסברה הפולני דרך סגן מנהל אגף המיעוטים הלאומיים במשרד, סטניסלאב פאפרוצקי (Paprocki), לשעבר מנהל המכון הממלכתי לחקר המיעוטים הלאומיים בוורשה

הרוויזיוניסטים מצדם ייחסו חשיבות רבה לתמיכה ולעידוד שקיבלו מהממשלה הפולנית, והשתדלו ככל יכולתם לטפח את אהדת הפולנים אליהם. אברהם אברהמס, מנהל המחלקה המדינית של נשיאות ההסתדרות הציונית החדשה בלונדון, פתח את שיחתו הראשונה עם רטינגר ב-17 באפריל 1940 בהערה, כי "מטרות הארגון שלו חופפות במאה אחוז את צרכיה של פולין, ולכן מוכנים הם [הרוויזיוניסטים] כאילו לשים את עצמם תחת פיקודה של הממשלה הפולנית, בייחוד בתחום התעמולה היהודית באמריקה".⁴¹ גם בדיוניהם הפנימיים הדגישו מנהיגי התנועה את חשיבות הקשר עם הממשלה הפולנית, והביעו חשש שמא יושפעו הפולנים מהעמדה האנטי-רוויזיוניסטית המובהקת של הנציג היהודי במועצה הלאומית הפולנית, יצחק שווארצבארט, ושל מנהיגים ציונים אחרים.⁴² במגעים עם השלטונות הפולניים הדגישו, על כן, לא רק את נאמנותם הבלתי-מעוררת לממשלה הגולה, אלא טרחו גם להציג את שווארצבארט כאויב המשטר.⁴³

נכונותם של הרוויזיוניסטים להתייצב לימין הממשלה הפולנית התבטאה גם בניסיונם להקים צבא יהודי שישתתף במלחמה נגד גרמניה הנאצית.⁴⁴ נושא זה הועלה לראשונה בשיחה בין אברהמס לנציג הממשלה, רטינגר, באפריל 1940. אז הציע אברהמס, "שהיזמה [להקמת] צבא זה תבוא, אם הנסיבות תאפשרנה זאת, מהממשלה הפולנית, וכן שצבא זה יהיה קשור לצבא הפולני".⁴⁵ גם בנימין אקצין, ממנהיגי התנועה הרוויזיוניסטית בארצות הברית, שוחח על רעיון הקמת צבא יהודי עם השגריר פוטוצקי בווינגטון ב-20 במאי 1940 (אך ככל הנראה, נמנע באותה

[פרוטוקול] משיבת הוועד הארמיניסטרטיבי, נשיאות הצ"ח, לונדון 3.4.1941, שם, 1/27/41. כאשר חזר רטינגר ללונדון, פתח במגעים עם משרד ההסברה בעניין שיתוף פעולה עם הרוויזיוניסטים, 15.5.1941, "Sprawozdanie do uzytku Dra. Retingera", AIP-PRM. 57/1. יש להניח, שתוך כרי מגעים אלה הוחלט על מתן המענק. בתזכיר מיום 5.5.1942 הוזכר מנכ"ל משרד החוץ הפולני, קרול קרצ'קייביץ' (Kraczkiewicz). כדרך אגב "מענק ששולם על-ידי משרד ההסברה לביטאון הרוויזיוניסטי *Jewish Standard*, HIA-PG, מיכל 459, תיק "Mniejszosci Zydzi". זוהי למעשה ההוכחה הדוקומנטרית הפולנית היחידה (שנמצאה עד כה) לתשלום המענק.

41. קו"ץ, תעודות, מס' 13.

42. השווה הפרוטוקול משיבת נשיאות הצ"ח, ניו יורק, 31.1.1941, אמ"ז, 3/1/52; פרוטוקול משיבת הוועד הארמיניסטרטיבי, נשיאות הצ"ח, לונדון, 3.4.1941, שם, 1/27/41.

43. השווה מכתב שווארצבארט לעורך ה-*Jewish Standard*, HIA-PG, 8.12.1941, מיכל 455, תיק e-851; מכתב י. בנארי אל י. קלרמן, 14.5.1942, אמ"ז, פא5א/1.

44. רעיון זה לא היה נחלתם הבלעדית של הרוויזיוניסטים, אלא הועלה גם על ידי החוגים המקורבים לסוכנות. ראה, בין השאר, Bernard Wasserstein, *Britain and the Jews of Europe, 1939-1945*, Oxford 1979, עמ' 272-287.

45. קו"ץ, תעודות, מס' 13.

הזדמנות מלדבר במפורש על שיתוף פעולה אפשרי עם הממשלה).⁴⁶ בשנה שלאחר מכן הציעו נציגי הרוויזיוניסטים להקים יחידות יהודיות בתוך שורות הצבא הפולני, לרבות "יחידות מורכבות מיהודים שאינם אזרחי פולין, אך תחת פיקוד פולני, שתהווה בעתיד גרעין לצבא יהודי בארץ ישראל."⁴⁷ הפולנים מצדם נאותו לשקול הצעות אלה, שכן ביקשו לתגבר את כוחותיהם במתנדבים מארצות המערב, וראו בכך הזדמנות לרתום את הרצון היהודי להילחם בהיטלר לעניין הפולני.⁴⁸ אולם בסופו של דבר סיכלו קשיים שונים כל שיתוף פעולה בין הממשלה לרוויזיוניסטים, לא רק בתחום הצבאי אלא גם בתחומים אחרים. ראשית, ממשלת פולין הגולה, כבעלת-ברית זוטרת של בריטניה הגדולה, נאלצה לתאם עם בעלת בריתה הבכירה כל פעולה דיפלומטית או צבאית.⁴⁹ בעניין הקמת צבא יהודי או יחידות יהודיות בתוך הצבא הפולני, היתה עמדת בריטניה שלילית ביותר.⁵⁰ יתרה מזו, השלטונות הבריטיים התייחסו בחשד לכל מגע של ממשלת פולין עם גורמים יהודיים, המחזקים את דבקותה במדיניות ההגירה ואת תמיכתה בשאיפות הציוניות בארץ ישראל.⁵¹ כתוצאה מכך הודיעה הממשלה הפולנית לגורמים רוויזיוניסטיים ביוני 1941, כי לא תוכל להמשיך ולדון בתכנית להקמת צבא יהודי, כל עוד לא תשתנה העמדה הבריטית.⁵² אך עוד לפני כן התחילה הממשלה הפולנית עצמה לברוק מחדש את כל מערכת הקשרים בינה לבין התנועה הרוויזיוניסטית. יש

46. מכתב פוטוצקי אל שר החוץ הפולני, 1.6.1940, HIA-PG, מיכל 499, תיק "Zydzi".
47. "Sprawozdanie do uzytku Dra. Retingera" (ראה הערה מס' 40 לעיל).
48. על המאמצים הפולניים לגייס כוחות בארצות המערב, ראה: M. Kukiel, *Six Years of Struggle for Independence*, Newtown, Wales 1947, pp. 17-18.
49. בישיבתה ב-6 במאי 1941 קיבלה ועדת השרים החלטה לברוק את "הקשיים והסיבוכים הפוליטיים" הצפויים כתוצאה מהקמת יחידות יהודיות בצבא הפולני, ובין השאר הורתה לשר החוץ לברר את עמדת הממשלה הבריטית בעניין "Protokol posiedzenia Rady Ministrów", 6.5.1941, AIP-PRMK. 102/36a.
50. וסרשטיין, עמ' 285-272, השווה מברק שיקורסקי אל הקונסוליה הפולנית בירושלים, 20.6.1941, AIP-A.9 V/2.
51. השווה הערתו של פ.ק. רוברטס (Roberts), פקיד בכיר במשרד החוץ הבריטי, 13.5.1941, Public Record Office (להלן: PRO), FO 371/26769.C4878.
- "Since there are some 3,000,000 Jews in Poland (10% of the population of prewar Poland) and many of these are not very well assimilated, any Polish Government must inevitably aim at finding some solution of this problem by emigration. Since, however, no other country is willing to accept Jews and the absorptive capacity of Palestine is... limited, it is not in the interest of His Majesty's Government to encourage such a policy on the part of the Poles. All we can do is express the pious hope that the Poles will in fact do their best to assimilate the Jews."
52. מברק שיקורסקי אל הקונסוליה הפולנית בירושלים (ראה הערה מס' 50 לעיל).

סימנים המעידים, שגם לולא הלחץ של הבריטים היו הפולנים מנתקים עצמם מהתנועה הרוויזיוניסטית לקראת מחצית שנת 1941. ההתרעות הראשונות נשמעו במרס אותה שנה. סטניסלאב וסטפל (Westfal), פקיד במשרד הפנים הפולני, הזהיר בתזכיר פנימי, שהידוק הקשרים עם הרוויזיוניסטים עלול לסכן את יחסי הממשלה הגולה עם שאר הארגונים הציוניים, והדגיש "את הצורך בזהירות רבה ככל האפשר במגע עם מסוג זה."⁵³ כמו כן העיר הקונסול הכללי הפולני בניו יורק, סילווסטר גרושקה (Gruszka), כי מאז מותו של ז'בוטינסקי, באוגוסט 1940, פחתה במידה ניכרת השפעתם של הרוויזיוניסטים על יהודי ארצות הברית, כמו גם יכולתם לגייס כספים למימון פעולותיהם.⁵⁴ הממשלה הפולנית לא יכלה אפוא לתלות תקוות גדולות בתועלת הממשית שתצמח לה משיתוף פעולה עם הרוויזיוניסטים.⁵⁵ מתברר גם, שדווקא באותה תקופה פתחה הממשלה הפולנית במבצע לשיפור יחסיה עם הארגונים היהודיים הגדולים במערב.⁵⁶ זו, ככל הנראה, הסיבה להוראה ששיגר שיקורסקי ביוני 1941 לקונסול הכללי הפולני בירושלים, ויטולד קורסק (Korsak), להגביל את מגעיו עם הרוויזיוניסטים למסגרת של "התקשרויות בלתי מחייבות."⁵⁷ זו כנראה גם הסיבה לכך, שכאשר מונה נציג יהודי שני לוועד הלאומי הפולני בפברואר 1942, העדיפה הממשלה להעניק את המנדט לחבר ה"בונד", שמואל זיגלבוים, ולא לכא-כוח הרוויזיוניסטים, יוסף שופמן.⁵⁸

53. תזכיר וסטפל, 3.3.1941, AIP-A.9 V/2. תזכיר זה נכתב בעקבות פגישה בין וסטפל לשווארצבארט, שבה הודיע הנציג היהודי על כוונתו "לצאת למתקפה כללית נגד הרוויזיוניסטים בעתיד הקרוב ביותר". נראה, אפוא, כי החשש של הרוויזיוניסטים מפני השפעתו השלילית של שווארצבארט על יחסיהם עם הממשלה היה מבוסס.
54. מכתב גרושקה אל י. צייכנובסקי (Ciechanowski), שגריר פולין בווישניגטון, 17.3.1941, HIA-PG, מיכל 455, תיק 851-e.
55. היו גם גורמים בממשלה, ובראשם שר ההסברה סטניסלאב סטרונסקי (Stronski), שטענו כי לאמיתו של דבר, עולה כוחם של הרוויזיוניסטים בקרב הציונים. השווה תזכיר סטרונסקי, 24.5.1941, (L. dz. 2901/41/wiad/Mnj.), AIP-A.9.V/2. אך ממעשיה של הממשלה לאחר מכן ניתן להקיש שהיתה זו עמדת מיעוט.
56. "Protokol posiedzenia Rady Ministrow", 7.1.1941, AIP-PRMK. 102/32a; "Instrukcje dla Ambasadora RP w Waszyngtonie", 15.1.1941, AIP-PRM. 21/4; מכתב גרושקה אל קוט, 16.1.1941, AIP-A.9 V/2.
57. מברק שיקורסקי אל הקונסוליה הפולנית בירושלים (ראה הערה 50 לעיל). נראה שקורסק אהר מאוד את הרוויזיוניסטים. השווה מברקו אל משרד החוץ הפולני (ללא מספר), HIA-PG, מיכל 455, תיק 851-e; כנ"ל, 29.10.1941 (מס' 402), שם; כנ"ל, 13.11.1941 (מס' 417), שם.
58. השווה תזכירו של יאן וגנר (Wagner), פקיד משרד הפנים הפולני, 7.1.1942, AIP-EP (משמש סימול זמני לחומר בלתי מקוטלג שהועבר בשנת 1983 מגנוד ממשלת פולין הגולה למכון הפולני בלונדון, הנודע בכינוי הזמני Eaton Place Deposit) לפני המלחמה שימש וגנר יועץ למדור מדיניות ההגירה של ויקטור דרימר.

השלטונות הפולנים עשו אמנם מאמצים לרכך את המכה, בהודיעם כי "רצונה של הממשלה לשמור על קשר הדוק עם הרוויזיוניסטים ולהיענות לדרישותיהם באופן חיובי ככל האפשר"⁵⁹ אך ברור שלידם לא יכלו ממדי שיתוף הפעולה לחרוג ממסגרת של עידוד בלתי רשמי.

תפיסה זו הנחתה את יחסה של ממשלת פולין אל התנועה הרוויזיוניסטית בערך עד תום השנה הרביעית למלחמה. כאשר הגיע מנחם בגין לארץ ישראל עם הצבא הפולני בקיץ 1942, לא ניתן היה אפוא לצפות, שכעבור שנה וחצי יביאו הקשרים בין שני הצדדים להשתחררותו מן הצבא, ובעקבות זאת למינויו לתפקיד מפקד האצ"ל.

ב

שינוי כלשהו בגישת הממשלה הגולה לרוויזיוניסטים הסתמן רק לקראת סוף 1943, ודומה שהוא נבע ישירות מהידרדרות היחסים בין הממשלה לסוכנות היהודית והחוגים הציוניים המקורבים אליה. שורשי הידרדרות זו נעוצים במעמדה הדיפלומטי של ממשלת פולין לאחר הצטרפות ברית המועצות למלחמה לצד בעלות הברית ביוני 1941, ולאחר חתימת ההסכם הפולני-סובייטי ב-30 ביולי אותה שנה. התפתחויות אלה החריפו את חשש הפולנים לגבי עתיד השטחים הפולניים שנכבשו על ידי הסובייטים בספטמבר 1939 וסופחו לברית המועצות זמן קצר לאחר מכן.

מאז כינונה, ראתה ממשלת פולין בהחזרת השטחים האלה לריבונות פולנית יעד דיפלומטי ראשון במעלה; אולם, למרבה פליאתה ותדהמתה, בזמן המשא ומתן על ההסכם עם ברית המועצות לא מצאה גיבוי לעמדתה מצד ממשלות בריטניה וארצות הברית.⁶⁰ מתוך תחושה של חולשה פוליטית החלה, על כן, הממשלה לחפש בעלי ברית, שנכוחם להשפיע על מעצבי המדיניות במערב לטובת תביעותיה הטריטוריאליות. היהודים נחשבו בעיניה לבעלי ברית מתאימים, לפחות בכוח, מפאת השפעתם הרבה כביכול על דעת הקהל באנגליה ובארצות הברית.⁶¹

בתפקיד זה הוא ניסח את גילוי הדעת הבסיסי בעניין מדיניות ההגירה. Jan Zieminski, *Problem emigracji żydowskiej*, Warszawa 1937 (Jan Wagner), על דרישת הרוויזיוניסטים להצטרף למועצה, השווה; בין השאר, מברק איגלר וקלרמן אל רצינסקי, HIA-PG, 7.11.1941, מיכל 455, תיק e-851.

59. מברק רצינסקי אל הקונסוליה הפולנית בירושלים, 11.11.1941 (מס' 363), HIA-PG, מיכל 455, תיק e-851.

60. על כך ראה, בין השאר: Edward Rozek, *Allied Wartime Diplomacy: The Case of Poland*, New York 1958; George Kaciewicz, *Great Britain, the Soviet Union and the Polish Government in Exile*, The Hague 1979, pp. 71-72, 92-99.

61. "Instrukcje dla Ambasadora..." (ראה הערה מס' 56 לעיל). בתחילת שנת 1943 תיאר

בחודשים שלאחר חתימת ההסכם עם הסובייטים ריכזו אפוא הפולנים את מרבית מאמציהם בתחום זה בכריתת ברית פוליטית עם הסוכנות היהודית, שבה ראו את הנציגה המרכזית של יהדות העולם. ב-11 בספטמבר 1941 יום ראש אגף המיעוטים הלאומיים במשרד ההסברה הפולני, אולג'ירד גורקה (Górka), פגישה עם חיים וייצמן. בפגישה זו הציע לנשיא הציוני "שיתוף פעולה, ביחוד בתחום התעמולה, עם דגש על העמדה הפולנית בשאלת השטחים המזרחיים [כלומר, אותם שטחים השנויים במחלוקת עם ברית המועצות], תמורת תמיכה פולנית בעמדת הסוכנות בעניין עתידה של ארץ ישראל.⁶² בישיבה מיוחדת של הפקידים הפולנים הממונים על ענייני היהודים במשרדי הממשלה השונים, שנערכה במשרד ראש הממשלה ב-9 בינואר 1942, הושם דגש על חשיבות הקשר עם החוגים המקורבים להסתדרות הציונית העולמית.⁶³ במרוצת שנת 1942 ביקרו מספר פוליטיקאים ופקידים פולנים בארץ ישראל, על מנת לשפר את היחסים עם היישוב ולעודד שיתוף פעולה בתחום התעמולה.⁶⁴ אחד מאלה היה ס. קירסנובסקי (Kiersnowski), שנפגש במאי וביוני באופן בלתי רשמי עם מנהיגים ציונים ממוצא פולני, כגון יצחק גרינבוים ואמיל שמורק מהנהלת הסוכנות בירושלים, ואנשל רייס, משה קליינבוים ואברהם טטופ מנציגות יהודי פולין (Reprezentacja Żydostwa Polskiego) בתל אביב. הוא טען בפניהם בתקיפות, כי "הגנת השטחים שבמזרח מפני מזימותיה של רוסיה חופפת לגמרי את האינטרס הלאומי היהודי," שכן המדיניות הסובייטית חותרת לחיסול החיים היהודיים הלאומיים בכל שטחי ברית המועצות. כמו כן דן עמם ברעיון חדש לשגר משלחת ארצישראלית לארצות הברית, "במטרה להגן על

פקיד פולני את חשיבותם של היהודים כבעלי ברית פוליטיים של הפולנים כדלקמן: "השגת תמיכתו של העולם היהודי עשויה להקל בצורה משמעותית את פעילותנו בקרב בעלות הברית. היהודים הם העיתונאים הטובים ביותר בעולם. כתוצאה מכך, אין ההשפעה היהודית מוגבלת לעיתונות היהודית בלבד, אלא היא באה לידי ביטוי כמספר עצום של כתבי עת, שבאופן רשמי אין בינם לבין היהדות דבר. לכן, מי שכובש את דעת הקהל היהודית, באפשרותו להשפיע השפעה רצינית על כל העיתונות בעולם כמעט. מכאן גם, שאחת הבעיות החשובות שעל תעמולתנו לפתור היא למצוא את הדרך הנאותה ביותר להשפיע על העולם היהודי." AIP-A.XII. 1/65 "Uwagi kierownika Biura Studiów", 62.

גורקה גם הבחין באותה שיחה בשינוי בעמדתו של וייצמן לגבי שאלת ההגירה מפולין, כך שלדעתו "אין היא נבדלת... מהעמדה הרוויזיוניסטית." זו היתה סיבה נוספת לכך, שכתקופה הנידונה לא אבתה הממשלה להבליט את אהדתה לאידיאולוגיה הרוויזיוניסטית. השווה מכתב רצ'ינסקי אל שיקורסקי, 15.5.1942, HIA-PG, (No. 851/c/PI/42), מיכל 459, תיק "Mniejszosci Żydzi".

63. "Protokol posiedzenia porozumiewawczego w sprawach żydowskich", HIA-PG, 9.1.1942 שם.

64. "Konferencja z p. Prezesem Banaczykiem", 23.9.1942, אצ"מ J25/2; תזכיר ס. קירסנובסקי, 7.10.1942, AIP-PRM 88/2/19 (No. 4985/Ia/42).

השטחים שבמזרח" באמצעות פעולות הסברה, הן בקרב הציבור היהודי והן בקרב "אישים בעלי השפעה בעולם האנגלו-סכסי" הוא יעץ, בין השאר, לממשלת פולין להסוות את מטרתה האמיתית של המשלחת, ולהציגה כמגבית למען יהודי רוסיה.⁶⁵ הפולנים תלו תקוות גדולות בתכניותיהם לשיתוף פעולה עם הסוכנות היהודית, אך לאמיתו של דבר, לא היה כל סיכוי להגשמת תקוותיהם. מנהיגי הסוכנות היהודית הבינו היטב, שעם כניסתה של ברית המועצות למאבק נגד היטלר עשויים הסובייטים לשחק תפקיד מרכזי בקביעת ההסדרים הפוליטיים בתום המלחמה, הסדרים שבמסגרתם תפעל התנועה הציונית. בנסיבות אלה לא היו מוכנים לאמץ קו פוליטי – כגון תמיכה בעמדה הפולנית לגבי הגבול הפולני-סובייטי – שיעורר בהכרח את זעם הממשלה הסובייטית. יתר על כן, הם ראו בהצטרפותה של רוסיה לשורות בעלות הברית הזדמנות לחדש את הקשר עם היהדות הסובייטית, וקיוו שניצחון סובייטי יביא להצלת המוני יהודים מהטרור הנאצי.⁶⁶ על רקע זה התרחבה האהדה לסובייטים בתוך המחנה הציוני, וועדי עזרה לברית המועצות, בשיתופם, ולעתים אף בהדרגתם, של מנהיגי הציונות, צמחו באנגליה, בארצות הברית ובארץ ישראל.⁶⁷

התפתחות זו הראיגה מאוד את השלטונות הפולניים. הם ראו שהסובייטים הקדישו מאמצים לא מבוטלים לכיבוש דעת הקהל היהודית בארץ ישראל ובמערב, וחששו שמא יושפעו חוגי הסוכנות ממתקפת תעמולה זו.⁶⁸ חששותיהם גברו במחצית השנייה של 1942, לאחר שהסוכנות היהודית נתנה פרסום נרחב לתלונות של חיילים יהודים שיצאו מברית המועצות עם הכוחות הפולניים, בדבר יחס עיון כלפיהם מצד חיילים וקצינים פולנים.⁶⁹ תלונות אלה היו רובן ככולן מוצדקות,⁷⁰

65. תזכיר קירסנובסקי, שם. השווה מברק סטרונסקי אל קוט, 3.9.1942 (מס' 426), HIA-PG. מיכל 459, תיק e-851.

66. השווה, בין השאר, "האיש שבכוחו להמתין", הבוקר, 23.6.1941; "בגד בוגדים", הצופה, 23.6.1941; "תשובות הישוב ליהדות רוסיה", הפועל הצעיר, 3.10.1941.

67. ראה: Shimon Redlich, *Propaganda and Nationalism in Wartime Russia: The Jewish Antifascist Committee in the USSR, 1941-1948*, n.p. 1982 (להלן: רדליך); pp. 100-109, 138-140.

68. השווה תזכיר "K" משהרן אל משרד החוץ הפולני ואחרים, 29.9.1942, איו"ש 055/2; וכן "Notatka o sowieckich akcjach w Palestynie", HIA, חטיבת ולדיסלאב אנדרס (להלן: אנדרס), מיכל 70, מסמך 129.

69. השווה: Komisia do Spraw Zydow Polskich przy Agencji Zydowskiej, "Prawda o ewakuacji z Rosji Zydow polskich, uchodzcow" J25/34; רד"ח א. רודניצקי אל הסוכנות היהודית, 8.9.1942, HIA-US, מיכל 66, תיק 6; "עדות מפי הרב הגר", 10.9.1942, איו"ש M2/328.

70. על כך ראה, בין השאר, ישראל גוטמן, "יהודים בצבא אנדרס בברית המועצות", קובץ

אך הממשלה הפולנית הכחישה אותן בכל תוקף, ואף ראתה בסירובם של היהודים לקבל את דברי ההסבר שלה סימן מובהק לכך, שהתעמולה הסובייטית כבר חדרה עמוק לתוך המחנה הציוני.⁷¹ בסוף 1942 התחוויר למשקיפים הפולנים שיחס הסוכנות היהודית לפולין בכלל ולעמדה הפולנית בעניין השטחים שבמזרח בפרט, הינו שלילי ביותר; כך הפכה בעיניהם הסוכנות היהודית לכלי שרת בידי הסובייטים במזרח התיכון.⁷² סטניסלאב קוט ניהל בארץ ישראל שורה ארוכה של שיחות עם ראשי הסוכנות בדצמבר 1942 ובינואר 1943, ולאחריהן הגיע למסקנה, כי אין למצוא בין מנהיגי היישוב שום גורם, שאפשר לראות בו בעל ברית מהימן של הממשלה הגולה.⁷³ שיחות אלה שיקפו את המתח ששרר אז ביחסים בין התנועה הציונית הרשמית לבין הממשלה הפולנית, שנבע, לדעת הפולנים, מהשפעתה של התעמולה הסובייטית.⁷⁴

בממשלה הגולה ובין נציגיה נתגלעו חילוקי דעות כאשר לסיכוי לגבור על התעמולה הסובייטית ולרכוש מחדש את אמונם של מנהיגי היישוב. הכל כמעט היו תמימי דעים באשר לחשיבות הקשר עם יהודי ארץ ישראל.⁷⁵ היו שסברו, שלמרות הישגי התעמולה הסובייטית יש עדיין יסוד לתקווה, שאם יוסבר העניין הפולני בצורה נכונה, ואם ייזהרו הפולנים שלא לספק ליהודים עילה להתאונן עליהם כאנטישמים, יבינו בסופו של דבר הסוכנות היהודית והחוגים המקורבים לה, כי הונגו בידי הסובייטים, ויפסיקו לתת יד למאמצי ברית המועצות להשחיר את פניהן של פולין וממשלתה.⁷⁶ אחרים, לעומת זאת, היו פחות אופטימיים והזהירו שבהנהגת היישוב יש גורמים בעלי השפעה (רובם, נחפזו לציין, ממוצא גרמני), הרוחשים לפולין שנאה עמוקה וחסרת תקנה.⁷⁷ ברם, נראה שבויכוח בין

- יד ושם, י"ב, (1977), עמ' 171-213; קלמן נוסבאום, והפך להם לרועץ: היהודים בצבא העממי הפולני בברית המועצות; תל אביב 1984, עמ' 53-75.
71. תזכיר קרצ'קיביץ', 8.7.1942, איו"ש 055/2.
72. מכתב מוקו'יצקי (Mokrzycki), ממלא מקום ראש אגף המודיעין של הצבא הפולני במזרח, אל ראש אגף המודיעין, 9.12.1942, AIP-KOL.11/24; מכתב קורסק אל רצ'ינסקי, 12.1.1943, (Nr. 233/PI), HIA-PG, מיכל 700, תיק "Mniejszosci Zydzi".
73. "Wyjatek z protokolu z posiedzenia Egzekutywy Agencji Zydowskiej Reprezentacja Zydostwa Polskiego, Sprawozdanie z dzialalnosci w latach 1940-1945, n.p., n.d., pp. 52-57, 67-97".
74. "Uwagi kierownika Biura Studiow" (ראה הערה מס' 61 לעיל).
75. שם, שם; וכן דו"ח אגף המודיעין של הצבא הפולני במזרח, בשם "Sprawy zydowskie w Palestynie" (L. dz. 8505), AIP-A.XII. 3/40a.
76. השווה מכתב קורסק אל רצ'ינסקי, 12.1.1943 (ראה הערה 72 לעיל); וכן דו"ח של י. נובק (Nowak), יועץ "לשכת המחקרים" של הצבא הפולני במזרח, בשם "Wspolpraca polsko-zydowska", HIA-אגדרס, מיכל 70, מסמך 135.

שתי תפיסות אלה לא נתגבשו מחנות איתנים ונחרצים כדעתם. לאמיתו של דבר, היו רבים כחוגי השלטונות שנעו ונדדו ביניהן.⁷⁸ מצב בלתי יציב זה נמשך, למעשה, עד תום המלחמה.

מעניין לציין שקוט לא נפגש בזמן ביקורו בארץ ישראל עם נציגי הרוויזיוניסטים. לו נפגש אתם, היה מגלה שאלה לא חדלו מעולם לחתור לשיתוף פעולה עם הממשלה הפולנית. ב-10 בנובמבר 1942, למשל, שיגר יוסף קלרמן ויוסף שופמן – שניהם חברים לשעבר בוועד המרכזי של ההסתדרות הציונית החדשה בפולין – מברק לממשלה הגולה בלונדון, שבו הצהירו על רצון תנועתם לקדם את האינטרסים המשותפים להם ולפולנים.⁷⁹ נראה גם שבאותה תקופה הביעו הרוויזיוניסטים באופן ברור את הסתייגותם מהגישה הפרו-טובייטית, שרווחה אז בקרב חוגים ציוניים אחרים.⁸⁰ במקביל, וללא קשר למגעים הללו, הצליחו כמה מעסקני התנועה מפולין, שגלו לרוסיה עם פרוץ המלחמה, לבוא במגע עם קצינים בכירים של הצבא הפולני ולרכוש את אמונם ואהדתם. כך נוצר לימים גרעין של רוויזיוניסטים פולנים שעבדו בשיתוף פעולה עם הצבא הפולני, בעיקר עם אגף המודיעין (Oddzial II Sztabu) ועם לשכת התעוד (Biuro Dokumentow). ביניהם היו: מרק (מאיר) קהאן, עורך דין ורשאי, ששימש לפני המלחמה נציגו האישי של ז'בוטינסקי במשרדי הממשלה הפולנית, אשר הכין עבור הצבא דו"חות על המצב הפוליטי במזרח התיכון ויעץ לו באופן בלתי רשמי בענייני תעמולה;⁸¹ מירון שסקין, לשעבר ראש ברית-החיל בפולין, שעבד כיועץ אורחי לעניינים

78. למשל, קורסק, במכתב לשר החוץ הפולני מיום 3.11.1942, Nr. 700, תיק "Mniejszosci Zydzi" (HIA-PG, 851-e/PI/59) מיכל 700, הביע דעה חיובית למדי באשר לאפשרות להגיע לידי הבנה עם מנהיגי הסוכנות, ואילו במכתבו מ-12.1.1943 (ראה הערה 72 לעיל) הביע דעה שלילית.
79. מברק קלרמן, שופמן ואיגלר אל הממשלה הפולנית, 10.11.1942, איו"ש 055/2.
80. השווה מכתב קורסק אל שר החוץ הפולני, 3.11.1942 (הערה 78 לעיל).
81. השווה דו"ח קהאן, "Wrazenia z pobytu w Palestynie", HIA, 1.5.1943, אנדרס, מיכל 70, מסמך 139; וכן: "Notatka o wspolpracy z organizacji, rewizjonisci w Palestynie" ינואר 1944, שם, מיכל 71, מסמך 175. מגעיו של קהאן עם הצבא הפולני התחילו כבר בשנת 1941, כאשר הציע למפקד הצבא, הגנרל אנדרס (Anders), להקים בתוך הצבא יחידות יהודיות נפרדות; ראה קלמן נוסבאום, "לגיין יהודי' או אחיות עיניים?", שבות, י', 1984, עמ' 47-54. (מן הדין לציין, כי בשיחה פרטית עם קהאן ב-17.3.1985, הביע הלה הסתייגות מהדרך שבה מציג מאמר זה את הצעתו). לפי דו"ח פולני, לא היה לקהאן כל קשר רשמי עם אגף המודיעין. הוא שירת בצבא כטוראי ושומר באמצע שנת 1943 מטעמי בריאות. שירותי המודיעין שסיפק ניתנו, כנראה, על רקע יחסי הידידות שלו עם כמה אנשי צבא; השווה מכתב ראש המחלקה הפוליטית אל שר ההגנה, 10.11.1944 (הערה 1 לעיל).

יהודיים במטה הצבא;⁸² שמשון יוניצ'מן, חבר מרכז ברית הציונים הרוויזיוניסטים בפולין לפני עלייתו ארצה ב-1935, ששימש סוכן אגף המודיעין בארץ ישראל;⁸³ יאן (יוחנן) בדר, לשעבר ממנהיגי הרוויזיוניסטים בקראקוב, שחיבר כמה חוברות הסברה לשימוש השלטונות הפולניים, אם כי מעולם לא הועסק באופן רשמי על ידי שירות המודיעין של הצבא;⁸⁴ ומנחם בוכווייץ, אף הוא לשעבר עסקן רוויזיוניסטי בקראקוב, שטיפל בנושאים יהודיים בלשכת התעוד.⁸⁵

כתוצאה מפעילותם נקשרו קשרים עם הצבא הפולני בארץ ישראל, שאותם קיוו הרוויזיוניסטים לנצל שלא כבעבר רק למטרות פוליטיות ותעמולתיות, אלא גם לצורך הכנת המרד נגד השלטונות המנרטוריים, שעליו הוחלט, לפי המסורת הרוויזיוניסטית, במחצית השנייה של 1943. אכן הראשה של תכנית המרד היתה, לפי מסורת זו, בחירתו של מנחם בגין לראש הארגון הצבאי הלאומי הרוויזיוניסטים בארץ ישראל הכירו בחולשתו הצבאית והארגונית של האצ"ל דאז, וכן הבינו היטב, שכל עוד לא יעמוד בראש הארגון מנהיג חזק, בעל סמכות מוסרית עליונה, שיוכל להתוות כיוון פעולה ברור ומקובל על כל הפלגים והסיעות, יישארו הייבורים על מאבק מזוין לשחרור המולדת בגדר שיח תיאורטי. בהקשר זה הועלה שמו של בגין, לשעבר נציב בית"ר בפולין, "שהנהו נערץ על אלפי בית"רים מאירופה", כאיש שלדבריו אחד ממנהיגי הרוויזיוניסטים הארצישראלים, "יכול לתת לנו את המנהיגות הדרושה לנו בעת מבחן היסטורי זה."⁸⁶ לכן הוחלט לפתוח במאמצים לשחרר את בגין מהצבא הפולני.⁸⁷ ככל הנראה, העריכו הרוויזיוניסטים, שהדבר לא יהיה קשה לביצוע, בשל קשריהם עם הצבא.

82. תזכיר מ. דוגילבסקי אל מ. הייצמן, 29.12.1943, (L. dz. 12790/43), AIP-A.XII.

3/40a וכן תמצית הרו"חות של שסקין, 27.11.1943, AIP-A.XII 1/65

83. מכתב ראש המחלקה הפוליטית אל שר ההגנה, 10.11.1944 (הערה 1 לעיל); מכתב הייצמן אל זאינוץ, 13.11.1944 (הערה 2 לעיל).

84. מכתב ראש המחלקה הפוליטית... (ראה הערה 1 לעיל); "Notatka o współpracy..." (ראה הערה 81 לעיל).

85. מכתב ראש המחלקה הפוליטית... (ראה הערה 1 לעיל); השווה M. Buchwajc, "Obserwacje i wrażenia z Palestyny", 20.5.1943, HIA-אנדרס, מיכל 70, מסמך 140; הנ"ל, "Żydzi polscy pod władza sowiecka", AIP-KOL. 138/254.

86. זיכרונות אריה בן-אליעזר (כתב-יד), אמ"ז 2/23פ (להלן: זיכרונות בן-אליעזר), עמ' 59-50.

87. לדברי בן-אליעזר (שם, עמ' 52) וכן לפי המקורות המצוטטים לעיל (הערה 1), הוצע לבגין לראשונה לערוק מהצבא, אך הוא סירב בטענה "כי עריק אף מצבא זר עריק הנהו ולא יוכל לעמוד בראש מערכה לאומית." גרסה זו מעוררת פליאה. אם אכן עמד רעיון המרד במרכז מחשבתם של הרוויזיוניסטים באותה עת, קשה להבין מדוע היו מוכנים להשהות את ביצוע הרעיון בגלל סיבוך טכני, מה גם שהסיבוך הטכני שנגרם כאשר בוטלה יציאתה של המשלחת לארצות הברית לא הטריד אותם במיוחד.

אך במהרה התברר שהערכתם היתה מוטעית. חוגי ממשל פולניים, הן בארץ ישראל והן בלונדון, ייחסו אמנם חשיבות לעמדה האנטי סובייטית המובהקת של התנועה; היו אף שסברו, כי עקב מגמתה של הסוכנות היהודית לשמור ככל האפשר על יחסי ידידות עם ברית המועצות, קיבל הקשר בין הממשלה לתנועה חשיבות פוליטית מיוחדת.⁸⁸ אולם מסתבר שאותם שיקולים פוליטיים, שהיוו בשנים הראשונות למלחמה מכשול בדרך לשיתוף פעולה רחב בין שני הצדדים, נשארו תקפים גם ב-1943: הפולנים הבינו שהתנועה הרוויזיוניסטית היא תנועת מיעוט בקרב יהדות העולם, ולכן חששו, שמא התקרבות יתרה אליה תסכך את יחסיהם עם ארגונים יהודיים בעלי השפעה פוליטית גדולה יותר, הן כחוגי הממשלה הבריטית והן בארצות הברית.⁸⁹ הפולנים היססו אפוא לנקוט צעד שמטרתו היחידה לחזק את הרוויזיוניסטים ואת האצ"ל, והמאמצים לשחרר את בגין נמשכו חודשים מספר. מנהיגי התנועה החלו להתייאש, ואף חששו שבקרוב יישלח גדרו של בגין לחזית האיטלקית, הרחק מזירת המרד המתוכנן.⁹⁰

מן המבוי הסתום הזה נחלצו הרוויזיוניסטים בעזרת תכנית שהציע אריה בן-אליעזר, מהמנהיגים הרוויזיוניסטים הוותיקים בארץ ישראל. ב-1943 חזר בן-אליעזר מארצות הברית, שם עזר לארגן את "ועד החירום להצלת העם היהודי באירופה", גוף שהוקם בעיקר ביוזמת פעילי האצ"ל. הוועד הזה קיים, בין השאר, מגעים עם גורמים פולניים רשמיים כווישינגטון ובניו יורק. לדברי בן-אליעזר, "פעולות הוועד שלנו באמריקה היו ידועות לנציגי הממשלה הפולנית בארצות הברית וגם בארץ ישראל, ולא פעם פנו נציגיהם (כך!) בארצות הברית אלינו שאנו נעזר להם בעניין זה או אחר."⁹¹ בן-אליעזר היה סבור, כי ניתן לנצל קשרים אלה על מנת לשחרר את בגין מהצבא:

88. השווה תזכירו של גורקה, HIA-PG, 14.12.1943, מיכל 702, תיק "Mniejszosci Zydzi" וכן תזכיר טרסה ליפקובסקה (Lipkowska), בשם 7.11.1943, "Wspolpraca polsko-zydowska na terenie Palestyny", HIA-אנדרס, מיכל 70, מסמך 149.

89. שם; ושם; וכן מכתב ראש מחלקת הביון במטה המפקד העליון אל ראש המחלקה הפוליטית של משרד ההגנה, 7.12.1943, (L. dz. 7024/KW. wyw. tj/43), AIP-A.XII 3/40a, זיכרונות בן-אליעזר, עמ' 52.

91. שם, עמ' 54. בן-אליעזר המשיך והדגיש, כי "הם [הפולנים] העריכו מאד את רשת הקשרים שאנו הצלחנו ליצור בארצות הברית. הם העריכו את הצלחותינו לחדור לעתונות האמריקאית הכללית ואת הקשרים שהצלחנו לקיים עם אנשי מדינה אמריקאים משתי המפלגות אשר הצטרפו אל המערכה אותה נהלנו בגלוי. הפעולות הצבוריות אותן ערכנו בארצות הברית ושתמיד רכזו אלפי אזרחים אמריקאים עוררו תמיד הדים עצומים בעיקר בין הנציגויות של העמים הכבושים באירופא שישבו אותה שעה בארצות הברית. וגם הם היו מעונינים להפעיל כח ציבורי לטובת ענינם הם וכתוצאה מכך הצלחנו ליצור קשרים טובים לא רק עם מדינאים ואנשי צבור אמריקאים אלא גם עם נציגי הממשלות הגולות

הממשלה הפולנית בלונדון היתה מעוניינת לא רק בדעת הקהל האמריקנית בכלל אלא במיוחד בדעת הקהל היהודית בארצות הברית [...]. על סמך ההנחה הזאת החלטתי לפנות אל נציגי הממשלה הפולנית שישבו בארץ ישראל בשם הוועד בארצות הברית בתכנית ובבקשה הבאה: עם נסיגת הצבא האדום מפולניה [בעקבות הפלישה הגרמנית ביוני 1941] נסוגו אתם אזרחים פולנים ויהודים רבים [...] מצאנו לחיוני לעורר את שאלת היהודים הפולנים ברוסיה [...] רצינו להתחיל בתעמולה ובלחץ על הממשלה הרוסית לשחרר את היהודים מהמחנות ולהבטיח את זכותם לחזור לפולין המשוחררת או לעלות לארץ ישראל לאחר המלחמה. כדי לעורר את דעת הקהל באמריקה ובארצות אחרות לטובת דרישות אלו דרושים לנו, לפי התכנית, כמה אנשים שהם עצמם נתינים פולנים ושעברו כיהודים את כל יסורי הגיהנום ברוסיה ויוכלו להופיע כנציגי אחיהם שעדיין נמצאים בערכות סיביריה ובמחנות הסגר. ואחד האנשים האלו הנהו בגין.⁹²

תמורת זאת הציע בן-אליעזר להעמיד את המערכת הארגונית של ועד החירום בארצות הברית לשירות "כמה עניינים פולניים".⁹³ ספק אם ידע בן-אליעזר, כאשר העלה לראשונה את הרעיון בפני ראש מחלקת התעוד של הצבא, הסרן שווייצ'צקי (Swiecicki), כי תכנית דומה כבר נידונה למעלה משנה קודם לכן עם חוגים יהודיים המקורבים לסוכנות היהודית. לאמיתו של דבר, לא היתה הצעתו אלא תכסיס, שמטרתו האחת והיחידה להביא לשחרורו של מפקד האצ"ל המיועד משורות הצבא הפולני.⁹⁴ מכל מקום, מבחינת השלטונות הפולניים, לא יכלה ההצעה לבוא בקוניונקטורה טובה יותר. כמה חודשים לפני

כפולניה, צ'כוסלובקיה, יון ויוגוסלביה. יש לציין, לעומת זאת, שבדו"ח סודי מספטמבר 1943 גילה השגריר הפולני בושינגטון, יאן צ'ייכנובסקי, יחס מאופק כלפי הוועד: "ועד החירום, שהוקם בעיקר ביזמת אלמנטים ציוניים ופרו-ארצישראלים, אינו מוצא תמיכה של ממש בחוגי המתבוללים כאן, שהם בני-סמכא בפוליטיקה היהודית, כך שקשה לצפות שדרישות הוועד תיענינה על ידי גורמים אמריקניים [...] ממשלת פולין נקטה כבר יזמות בתחום זה [של הצלת יהודים] פעמים רבות, ואפילו הביאה על עצמה תלונות מצד חוגים יהודיים מסוימים שהיא עושה לעצמה פרסום בדרך זו, כך שכרגע לא נראה לי כדאי, שהממשלה תביע תמיכה פומבית ביזמת ועד החירום, שאינו מייצג את כלל היהודים המאורגנים." מכתב צ'ייכנובסקי אל שר החוץ הפולני, HIA-PG, 24.9.1943, מיכל 700, תיק e-851.

92. זיכרונות בן-אליעזר, עמ' 55-56.

93. "Notatka", HIA-אגדרס, מיכל 71, מסמך 171a.

94. כך הציג בן-אליעזר את התכנית בזיכרונותיו; שם, עמ' 53. הוא אף ציין, כי "החלטת... שאני לא אטפל בשחרורו של בגין בלבד אלא בעוד ארבעה חברים שלנו, כדי שלא נעורר חשד שאנו מעוניינים בבגין בלבד." שם, עמ' 56.

שכן-אליעזר הציג את תכניתו, ביקרה בצפון אמריקה ובאנגליה משלחת של "הוועד היהודי האנטי-פשיסטי", ארגון שהוקם במוסקווה ב-1942 בחסות הממשלה הסובייטית לשם רכישת אהדתם של יהודי המערב לברית המועצות. בראש המשלחת עמדו השחקן הידוע, מנהל התיאטרון היהודי הממלכתי במוסקווה ויושב-ראש הוועד האנטי-פשיסטי, שלמה מכאלס, והמשורר איציק פעפער. ביקור שני הנציגים האלה עורר הדים חזקים בקרב יהודי ארצות הברית, ואכן סייע, כמתוכנן, לקרב אל לבם את העניין הסובייטי.⁹⁵ הצלחת המשלחת הסובייטית הראיגה מאוד את ממשלת פולין, שהחלה שוקלת תגובות אפשריות.⁹⁶ בהקשר זה נידונה התכנית של בן-אליעזר.⁹⁷

תחילה היססו הפולנים במקצת. הם חששו, שאם יודע לסובייטים דבר קיום קשר ישיר בין ממשלתם לבין ועד החירום, יורו לוועד האנטי פשיסטי לפתוח במתקפת תעמולה נגדם, כמשטר אנטישמי.⁹⁸ אך דומה שבמקרה זה הניבו הקשרים של הרוויזיוניסטים עם שלטונות הצבא הפולני פרי. למרבה הצער, אין התעורר הארכיוני הקיים מאפשר שחזור מדויק של תהליך קבלת ההחלטה להיענות להצעתו של בן-אליעזר, אך הדעת נותנת, שההסכמה הפולנית הושגה בעקבות לחץ אישי שהפעילו הרוויזיוניסטים בחוגים הנכונים. בין השאר ידוע על ויקטור דרימר, ששימש במקרה זה מליץ יושר של הרוויזיוניסטים, וגם על התערבותה של טרסה ליפקובסקה (Lipkowska), גיסתו של הרמטכ"ל הפולני, הגנרל קוזימי'ו סוסנקובסקי (Sosnkowski). ליפקובסקה עברה במחלקת התעור, וסמוך להגשת הצעתו של בן-אליעזר הכינה תסקיר יסודי על האפשרויות לשתוף פעולה בין פולנים ליהודים בארץ ישראל.⁹⁹ כמו כן, אין ספק כי להכרות האישית של מרק קהאן עם ראש המטה הפולני בארץ ישראל, הגנרל אוקוליצקי (Okulicki), היה משקל רב בעניין זה.¹⁰⁰ מכל מקום, ב-31 בדצמבר 1943 חתם הגנרל טוקובסקי

95. על הוועד האנטי-פשיסטי והמשלחת של מכאלס ופעפער, ראה רדליך (הערה 67 לעיל);

וכן Yehoshua Gilboa, *The Black Years of Soviet Jewry*, Boston 1971, pp. 42-86.

96. השווה מכתב צייכנובסקי אל שר החוץ הפולני, 22.7.1943, HIA-PG, מיכל 700, תיק 851-e; תזכיר גורקה אל שר הפנים, 6.10.1943, שם.

97. "Notatka", (ראה הערה 93 לעיל).

98. שם, שם. בביקורם במערב נמנעו מכאלס ופעפער מלהתייחס במישרין לממשלה הגולה וליחסיה עם היהודים. עם זאת, מקורות מודיעיניים פולניים דיווחו עוד לפני צאת שני השליחים לדרך, כי השלטונות הסובייטים אכן מתכננים פעולות תעמולה בכיוון זה; מכתב לונקייביץ' (Lunkiewicz), משרד ההגנה, אל משרד החוץ ומשרד ההסברה, 31.5.1943, AIP-A. 12/755/2, L. dz. 735/WPol/43.

99. ראה הערה 88 לעיל. מידע על מעורבותה של ליפקובסקה בפרשה נמסר על ידי מ. קהאן בשיחה אישית (ראה הערה 81 לעיל).

100. שיחה עם קהאן (הערה 81 לעיל).

על צו, שלפיו קיבל בגין חופשה משירות פעיל לתקופה של שנים-עשר חודש.¹⁰¹ זו היתה התוצאה המעשית והמשמעותית ביותר של המגעים בין ממשלת פולין לתנועה הרוויזיוניסטית בשנות המלחמה.

כידוע, המשלחת שאליה היה בגין אמור להצטרף, לא יצאה מעולם לארצות הברית, כך שהפולנים לא השיגו דבר מהיענותם להצעתו של בן-אליעזר. לא עבר זמן רב והיחסים בינם לבין הרוויזיוניסטים נידרדרו עד כדי איבה הדדית. הידרדרות זו היתה קשורה לפרשה שאירעה באנגליה במחצית הראשונה של 1944. בינואר ובפברואר אותה שנה ברחו שתי קבוצות של חיילים יהודים – שמנו למעלה מ-200 איש – מיחידות הצבא הפולני ששהו אז בסקוטלנד. הם ביקשו לעבור לצבא הבריטי כמחאה על האנטישמיות בשורות הצבא הפולני, שהגיעה באותה עת, לדבריהם, לממדים בלתי נסבלים. צעד נועז זה של החיילים עורר סערה ציבורית באנגליה ולאחר מכן גם בארצות הברית, ובכך פגע קשות בתדמיתה של ממשלת פולין הגולה כממשלה ליברלית ושוחרת שוויון. השלטונות הפולניים הכחישו בתוקף את האשמות החיילים, וכמה גורמים בכירים אף גרסו שמדובר בפרובוקציה של סוכנים סובייטים, שהסיתו את החיילים לנטוש את יחידותיהם.¹⁰² מסתבר שהרוויזיוניסטים באנגליה עמדו בקשרים עם כמה ממנהיגי הבורחים. שניים מהם, החיילים ס. פומרנץ וי. רייזמן, שברחו עם הקבוצה הראשונה ב-16 בינואר, פנו מיד אל הסניף הלונדוני של "הוועד למען צבא יהודי" (Committee for a Jewish Army) - ארגון חזית רוויזיוניסטי שהוקם ב-1941 בזימת שליחי אצ"ל - בבקשה לייצג את הבורחים בפני שלטונות בריטניה ופולין. במכתב אל מנהל הוועד, הסרן ירמיהו הלפרן (Helpern), מ-4 בפברואר 1944, הצהיר פומרנץ בשם כל הבורחים על רצונם להצטרף ליחידות יהודיות נפרדות במסגרת הצבא הבריטי. הרוויזיוניסטים ביקשו לנצל את ההתעניינות שעוררה פרשת העריקה בדעת הקהל, לצורך הפצת רעיון הקמת הצבא היהודי בקרב מעצבי המדיניות הבריטיים.¹⁰³ לשם כך החלו גורמים רוויזיוניסטים להפיץ בין שרים וחברי פרלמנט מסוימים בבריטניה עדויות מפיי החיילים הבורחים אודות האווירה האנטי-יהודית

101. ראה הערה 1 לעיל.

102. על פרשה זו ראה דוד אנגל, "הכריחה ההפגנתית של חיילים יהודיים מהצבא הפולני באנגליה בשנת 1944: פרשה ביחסים בין אנגלים, פולנים ויהודים בתקופת מלחמת העולם השנייה", יהדות זמננו, ב', ירושלים 1985 (להלן: אנגל), עמ' 177-207.

103. הרוויזיוניסטים בארץ ישראל נקטו עמדה דומה נוכח עריקתם של כמה אלפי יהודים מהצבא הפולני. השווה "Zagadnienie dezercji żołnierzy Żydów z Armii Polskiej" HIA-אגורס, מיכל 70, מסמך 150. בשיחה עמו טען מ. קהאן כי הוא מחבר המסמך הזה.

המובהקת השוררת בשורות הצבא.¹⁰⁴ בכך נקטו הרוויזיוניסטים, זו הפעם הראשונה, עמדה פומבית נגד ממשלת פולין.

יחסם של הרוויזיוניסטים אל הממשלה אף החמיר בעקבות כריחתה של קבוצה שלישית במרס. שלא כקודמיהם, שהועברו לבסוף ליחידות בריטיות, הועמדו 23 חיילי הקבוצה הזאת לדין בגין "נטישת השורות ללא רשות". בזמן המשפט קיים הלפרן פגישות עם גורקה ועם מריאן הייצמן, מנהל המחלקה הפוליטית של משרד ההגנה הפולני. בפגישות אלה הוא מחה בחריפות על הדרך שבה טיפלה הממשלה בפרשת החיילים. הוא הבהיר, בצורה שאינה משתמעת לשתי פנים, שהוא מאמין לא רק בצדקת תלונותיהם של הבורחים, אלא גם בכל מה שדווח קודם לכן על אפליה אנטי יהודית בצבא הפולני כברית המועצות ובמזרה התיכון.¹⁰⁵ אולם דבריו לא נשאו פרי: ב-25 באפריל נגזרו על החיילים תקופות מאסר שבין 12 ל-24 חודש. בתגובה הרביקו פעילי אצ"ל ב-29 באפריל כרוזת על דלת הקונסוליה הפולנית בלונדון, עם הכתובת: "אזהרה! הנקמה על מאסר החיילים היהודים-פולנים עוד תבוא."¹⁰⁶ שבועות אחדים לאחר מכן פרסם הלפרן גילוי דעת, שהצביע על שינוי קיצוני ביחס התנועה כלפי ממשלת פולין הגולה:

בה במידה שיש סיבה להחליף את ממשלת וישי בצפון אפריקה, להסיר את התמיכה מהממשלה היגוסלבית המלכותית, או להחליף את ממשלת בדוליו [Badoglio], יש גם סיבה לאלץ את ממשלת פולין הנוכחית להתפטר, ולהעמיד את מפקדי הצבא הפולני הנוכחיים לדין, כמו שעשו עם אנשי וישי. [...] אין לסמוך על ממשלה זו שתשיב את החופש בפולין על כנו, שכן [מתן] חופש בלתי מוגבל לממשלה כזאת – פירושו רדיפות ויסורים בלתי פוסקים של בני המיעוטים בפולין. איני קומוניסט, ותמיד האמנתי כי הצדק עם ממשלת פולין בדרישתה לשמור על שלמותה הטריטוריאלית [של ארצה...], אך עלי להודות, שמנהיגי הצבא הפולני, האמורים להילחם למען שחרור פולין ובמקום זה נלחמים ביהודים שכנעוני, כי הגישה הרוסית לבני המיעוטים היא

104. פירוט ומקורות ראה אנגל, עמ' 198-199.

105. "Memo of Conversation between Professor Gorka... and Captain, 18.4.1944", Helpert, אמ"ז ח3א/75/3:75; מכתב הלפרן אל חבר הפרלמנט ט. דרייברג (Driberg), שם, ח3א/8/3, 18.4.1944.

106. Edward Raczyński, *In Allied London*, London 1962, p. 203. ב-4 במאי פרצו שני אנשים לתחום השגרירות והרביצו לאחר המשרתים. השגריר רצינסקי שיער, שהאצ"ל אחראי גם למעשה זה, אולם אין כל הוכחה לכך; שם, עמ' 211.

היא הצודקת. איני רואה כל טעם להכריח את בני המיעוטים שכבר שוחררו על ידי הרוסים לשוב לציפורני הפולנים, אלא אם כן תוקם בפולין דמוקרטיה ראויה לשמה.¹⁰⁷

דברי הוקעה בוטים כאלה כלפי ממשלת פולין לא נשמעו מעולם מפני הרוויזיוניסטים. אפילו בשנת 1942, כשהגיעו אל הוועד למען צבא יהודי תלונות מחיילים יהודים על היחס העוין כלפיהם, הסתפק הלפרן בהעברת התלונות כלשונו לשלטונות, בתוספת ההערה, כי "הוועד [...] מודע בהחלט ליחס הידידותי האמיתי" של ממשלת פולין ליהודים, וכי אינו רואה במעשי העוינות המתוארים בקובלנות החיילים "תוצאה של מדיניות, אלא תולדה בלתי נמנעת של התנאים בפולין לפני המלחמה."¹⁰⁸ מה, אם כן, גרם למפנה החד והפתאומי ביחסם? עד כה לא נמצאו ראיות, שיש בהן כדי להעיד בכירור על שורשי השינוי. ייתכן שהרוויזיוניסטים ראו בפרשה הזדמנות להגביר את השפעתם בקרב הציבור היהודי, שכן עמדת המנהיגות היהודית הרשמית באנגליה – שחתרה לפשרה שקטה עם השלטונות הפולניים והבריטיים – היתה מתונה בהרבה מזו של הציבור הרחב;¹⁰⁹ ייתכן שבשלב זה, שנת 1944, נואשו הרוויזיוניסטים מיחסה המאופק של ממשלת פולין לתנועתם, שכן למרות הסכמתה לתכנית בן-אליעזר, המשיכה, כאמור, לגלות היסוסים רבים לגבי הירוק הקשרים עמם;¹¹⁰ ייתכן גם שהעמדה הרוויזיוניסטית היתה עניינית גרידא, ושהרוויזיוניסטים ראו בשיתוף פעולה עם ממשלה, שהעמידה לדין חיילים יהודים בשל רצונם להימלט מסביבה עוינת ולשרת כיהודים ביחידות צבאיות יהודיות לאומיות, דבר פסול מעיקרו.

תהינה הסיבות אשר תהינה, כבר ביולי 1944 דיווחו שירותי הביון של המטכ"ל הפולני על פגישות שנערכו בלונדון ובמזרח התיכון בין אברהם אברהמס

107. "Rescue Jewish Soldiers from Persecution in the Polish Army: Polish Government and Polish Commander-in-Chief Must Go", אמ"ז, ח3א/75/3.

108. מכתב הלפרן אל שיקורסקי, 25.8.1942, שם, ח3א/57/3. השווה מכתב יעקב חנוך רוזנברג אל הלפרן, 19.8.1942, שם, ח3א/75/3.

109. אנגל, עמ' 194-197, 204-205.

110. השווה מכתב מ. ארצ'ישבסקי (Arciszewski), ציר פולין בארגנטינה, אל משרד החוץ הפולני, 11.1.1944, HIA-PG, מיכל 223, תיק 851-e/44; מכתב פ. פרנקובסקי (Frankowski), מזכ"ל משרד החוץ, אל ארצ'ישבסקי, 22.1.1944, שם; תזכיר גורקה אל שר ההסברה הפולני, 8.5.1944, AIP-EP, במאי 1944 נפגשו הרוויזיוניסטים. י. ברר וי. שופמן עם הקונסול הפולני בתל אביב, ה. רוזמרין (Rosmarin), אף הוא ציוני (לא רוויזיוניסט) ותיק מגליציה – וקבלו על יחס בלתי הוגן של ממשלת פולין כלפי התנועה הרוויזיוניסטית. מכתב רוזמרין אל משרד החוץ הפולני, 15.5.1944, HIA-PG, מיכל 223, תיק 851-e/44.

ואריה אלטמן לבין נציגים סובייטים בכירים, והסיקו שקיים "שיתוף פעולה יסודי" בין הרוויזיוניסטים לבין ברית המועצות.¹¹¹ ואכן, ב-18 בינואר 1945 שיגר פיטר ברגסון (הלל קוק), נציג האצ"ל בארצות הברית, מכתב רשמי בשם "הוועד העברי לשחרור לאומי" (Hebrew Committee of National Liberation) - ארגון חזית נוסף של התנועה הרוויזיוניסטית - אל אדוורד אוסובקה-מורבסקי (Osobka-Morawski). ראש הממשלה הפולנית הזמנית שהוקמה בחסות סובייטית ב-31 בדצמבר 1944; במכתב זה בירך אותו על גאולת ארצו על ידי צבאות ברית המועצות. "שחרורה של פולין, שבה נרצחו באופן אכזרי רבים כל כך מבני עמנו העברים", כתב, "מסמל בעינינו את התקווה לעתיד טוב יותר לכל אומות העולם - תקווה המתממשת והולכת בד בבד עם התקדמותו של הצבא האדום המנצח."¹¹² כך נותקו סופית הקשרים בין התנועה הרוויזיוניסטית לממשלת פולין הגולה.

האם יש משמעות כלשהי לפרשת היחסים בין ממשלת פולין הגולה לבין התנועה הרוויזיוניסטית מעבר לתרומתם בהעמדת מנחם בגין מראשית דרכו כמנהיג בארץ ישראל?

אם אכן יש משמעות כזאת, היא נובעת בראש ובראשונה מן העובדה, שיחסים אלה מעידים על רצונם העז של הפולנים לברות ברית פוליטית עם יהדות העולם. במשך כל שנות המלחמה ביקשה ממשלת פולין לגייס את תמיכת היהודים לעמדתה בנושא הגבול הפולני-סובייטי, וכן קיוותה, כי הללו יעזרו לה ביצירת תרמית חיובית ברעת הקהל בארצות המערב.¹¹³ אולם מתוך כל הארגונים היהודיים היו אלה רק הרוויזיוניסטים שהסכימו (לפחות עד 1944) לשתף פעולה על בסיס זה. לרוע מזלם, אחרי מותו של ז'בוטינסקי באוגוסט 1940, ראתה הממשלה בתנועתם גורם שולי בעולם היהודי. כמו כן חששה, שמא קיום יחסים הדוקים אתם יפגע בסיכוייה להשיג כבוא הזמן ברית מועילה יותר עם החוגים המקורבים לסוכנות היהודית.

אך מה היה קורה לו גילו חוגים אלה אותה נכונות לקבל את תנאי הפולנים לשיתוף פעולה, כפי שגילו בזמנו הרוויזיוניסטים? כאשר ביקר סטניסלאב קוט בארץ ישראל בסוף שנת 1942, העמידו בפניו מנהיגי היישוב שורה של דרישות בנוגע לפעילות ממשלתית למען הצלת היהודים בפולין. קוט, מצדו, העמיד בפני המנהיגים היהודים דרישות-נגד בנוגע להתייחסותם לממשלה וליעדיה

111. דר"ח המטכ"ל אל משרד החוץ הפולני, HIA-PG, 14.7.1944, מיכל 223, תיק 851-e/44.

112. מכתב פיטר ברגסון אל א. אוסובקה-מורבסקי, 18.1.1945, אמ"ז, 6/7/4ח.

113. השווה דר"ח אנשל רייס, "פגישתי עם ה.מ. ארצישבסקי", אצ"מ 125/3.

הדיפלומטיים; התשובות שקיבל לא השביעו את רצונו.¹¹⁴ דומה אפוא שיש מקום לשאול: לו קיבל תשובות מספקות יותר, כיצד היה הרבר משפיע על גישתה של ממשלת פולין לעניין הצלת היהודים מהתופת הנאצית? זוהי שאלה מפתה, המחכה לטיפול שיטתי.

נספח

מכתב שנשלח מטעם מפקד האצ"ל אל הקונסול הכללי הפולני
בירושלים

HIA-PG, מיכל 223, תיק 851-e/44 (תרגום מפולנית)

23.2.1944

אדוני הקונסול הנכבד,
קיבלתי הוראה לשלוח אליך את התרגומים המצ"ב של הכרזת הארגון [הצבאי] הלאומי היהודי - זאת בהקשר לידיעה שפורסמה ב-Palestine Post על הסתערות חיילינו על משרדי מחלקת האמיגרציה. במלחמת עולם זו, שבה ממלאים תפקיד הירואי מאות אלפי חיילים יהודים בצד האומות המאוחדות, ושבה שילמו מיליונים מאחינו בחייהם על עמידתם מול הנאציזם, אין אנו יכולים להסכים לכך, ששרידי יהדות אירופה יאלצו ליפול קורבן לחייתיות הנאצית ול"מדיניות" הבריטית. ואכן נילחם במדיניות האכזרית הזאת בארץ ישראל, אפילו אם ניאלץ לשלם על כך בחיינו. הנוער היהודי הלוחם משוכנע, שממשלת ארצך הגדולה, וכן דעת הקהל בה, בהיותן נאמנות למסורת הנפלאה ביותר של חירות וצדק, תבינה ותוקרנה את מאבקנו על החיים ולמען עתידו של עמנו העתיק, העומד כעת בפני הכחדה בידי הכרברים הנאצים.

בשם המפקד,
השליש (adjutant)

114. ראה הערות 73, 74 לעיל.

* בתיק הארכיוני אין התרגומים מצורפים.

